https://doi.org/10.26682/hjuod.2023.26.1.14
گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا: 26، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 186-204، 2023

رۆلێ ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا - بەریتانیا - فەرنسا ژ پەیداکرنا دەڤەرا ئارام بۆ کوردستانێ - عێراق

هیام حاجی احمد و خلیل مصطفی عثمان
پشکا مێژوو، کولیژا زانستێن مروڤایەتی، زانکویا دهوک، هەرێما کوردستانێ-عیراق

((مێژوویا وەرگرتنا ڤەکولینی: 19 کانوونا ئێکێ، 2022، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤکرنێ: 26 شواتێ، 2023))

پوختە

سەرهلدانا بهارا 1991ێ نە ب تنێ رویدانەکا مێژوویيە د دیرۆکا گەلێ کورد دا، بەلکو کارڤەدان ل سەر وەلاتێن رۆژهەلاتا ناڤەراست و جیهانێ هەمیێ هەبووینە، ژبەرکو بۆ ئێکەم جار ل سەردەمێ نوی دووبارە بابەتێ مللەتێن ل ژێر دەست و داخازا ئازادی و سەرەبخۆیێ دکەن ل سەر ئاستێ جیهانێ هاتە ئازراندن ل گەل ژناڤچوونا ئێکەتیا سوڤیەتی هەروەسا بۆ ئێکەم جار ل سەر ئاستێ نێڤدەولەتی گەنگەشا پالپشتیکرنا کوردان هاتە کرن و پرۆژە بریارەکێ بۆ پاراستنا کوردێن کوردستانا عێراقێ و ڤەگەراندنا ئاوارەیێن ژ زولما رژێما بەعس بەرەڤ سنورێن وەلاتێ تورکیا و ئیرانێ چووین هاتە بەرهەڤکرن، دەولەتێن زلهێز رۆلەکێ بەرچاڤ هەبوو د پاراستنا کورداندا ب تایبەتی وەلاتێ فەرەنسا هەروەسا ویلایەتێن ئێکگرتی و بەریتانیا ژی رۆلەکێ گرنگ د دەرئێخستنا بریارا (688) هەبوویە، ئەوژی پشتی کو رایا گشتی یا جیهانێ ل دۆزا کوردی بوویە خودان، ئەڤ وەلاتێن رۆژئاڤای نەچاربوون خۆ لێ بکەنە خودان و پشتی کوچا ملیونی و کارەساتا ب سەرێ مللەتێ کورددا هاتی بوویە بابەتێ ئێکێ ل هەمی دەزگەهێن راگەهاندنێ یێن جیهانی وەلاتێن زلهێز هزر د پالپشتیکرنا مرۆڤایەتی بۆ کورداندا کرن لەورا ب رێکا ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی شیان بریارەکا چارەنڤیس ل 5نیسانا 1991 بۆ گەلێ کور دەربکەن و د دویڤدا بریارا ناوچا ئارامیێ یان هێلا (36) د بەرژەوەندیا گەلێ کورددا دەرکر، کو ئەڤ بریارە ئەگەرەکێ سەرەکی بوو بۆ پاراستنا ڤەوارەیێ هەرێما کوردستانێ.

پەیڤێن سەرەکی: سەرهلدانا بهارا 1991ێ، کوچا ملیونی، بریارا (688)، هێلا (36)، هێزێن هەڤپەیمانان.

پێشەکی

بزاڤا رزگاریخوازا کوردی سەربورەکێ نەرینی ل گەل هەلویستێ وەلاتێن بیانی بەرامبەر دۆزا کوردی ب تایبەتی ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا هەبوویە، کو هەرچەندە جاران پشتەڤانیا کوردان کریە، بەلێ ب مەرەما پاراستنا بەرژوەندیێن خۆ ل ناوچا رۆژهەلاتا ناڤین و کاریگەریکرن ل سەر سیاسەتا وەلاتێن ئەڤێ دەڤەرێ، لێ پشتی سەرهلدانا بهارا 1991ێ دۆزا کوردی ل جیهانێ هەمیێ دەنگڤەدا ب تایبەتی پشتی کوچا ملیونی یا گەلێ کورد و مژویلبوونا رایا گشتی یا جیهانێ ب تراژیدیا کوچا ملیونی و پەنابرنا ملیونان کوردێن کوردستانا عێراقێ بۆ هەردوو وەلاتێن تورکیا و ئیرانێ، لەورا جڤاکێ نێڤدەولەتی کو ب سەرکێشیا وەلاتێن رۆژئاڤای یێن زلهێز ب تایبەتی ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا و بەریتانیا و فەرەنسا نەچار بوون ژبۆ پاراستنا ناڤودەنگیا خۆ کو ب پارێزەرێن مافێ مرۆڤی ل جیهانێ دهێنە هەژمارتن، مایتێکرنێ د ناوچێدا بکەن د بەرژەوەندیا پاراستنا مللەتێ کورددا، هەرچەندە ئەو پێنگاڤێن ئەڤان وەلاتان هاڤێتین ب تنێ د بوارێ پشتەڤانیکرن د بوارێ هاریکارییێن مرۆڤیدا بوون و چ سیماییێن پشتەڤانیکرنا سیاسی ب خۆڤە نەدگرتن، بەلێ دەستکەفتەکێ مەزن بوو بۆ مللەتێ کورد کو ل ژێر سیبەرا وێ شیا ئازادیی ب دەستخۆڤە بینیت و ژ زولم و زۆرداریيا رژێما بەعس رزگار ببیت.

ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا و بەریتانیا و

فەرەنسا رۆلەكێ گاریكەر و سەرەكی د دەرخستنا بریارا (688) دا هەبوو، ب تایبەتی فەرەنسا، كو سەروكێ وێ فرانسوا میتران رۆلەكێ مرۆڤایەتی و دوستانە بەرامبەر گەلێ كورد گیرا، ئەوژی ب ئێخستنا فشارێ ل سەر وەلاتێن ئەندام د ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتیدا ئەوبوو ل 5ی نیسانا 1991 ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی دەنگ ل سەر بریارا (688) دا كو ئەڤێ بریارێ حكومەتا عێراقێ ب كومەلكوژی و كوشتنا گەلێ عێراقێ تومەتبار دكر.

هەروەسا پێنگاڤا هەرە گرنگ یا جڤاكێ نێڤدەولەتێ بەرامبەر دۆزا گەلێ كورد ئەنجامدا دانانا هێلا (36) بوو، ئەوژی ب دانانا ناوچەیەكا ئارام كو سنورێن عێراقێ ل باكوری ل گەل توركیا هەتا هێلا(36)بەرەڤ باشوری ب خۆڤەدگریت، ئەڤەی ب رێكا رێپێدان ب هێزێن هەڤپەیمان و ب هەڤكاری ل گەل وەلاتێ توركیا بۆ پاراستنا گیانێ كوردان و ڤەگەراندنا ئاوارەیان بۆ جھ و وارێن وان. ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا و بەریتانیا و فەرەنسا رۆلەكێ سەرەكی د دەرخستنا ئەڤێ بریارێ و دانانا هێلا (36) دا هەبوو، و ئەڤ بریارە بوو ئەگەرێ پاراستنا گەلێ كورد و دەستنیشانكرنا ناوچەیا كوردستانێ وەك ڤەوارەیەكێ جودا یێ نیمچە سەربەخۆ ژ دەولەتا عێراقێ هەرچەندە ب تنێ ژلایێ كارگێری و ئێمناهیێڤە بوو، بەلێ دەستكەفتەكێ مەزن بوو بۆ بزاڤا رزگاریخوازیا كوردی.

پێڤیا ئەڤێ ڤەكۆلینێ وەسا خاستیە كو ل سەر دوو پشكان بهێتە دابەشكرن، د پشكا ئێكێ یا ڤەكۆلینێ باس ل رولێ ویلاتیێن ئیكگرتی یێن ئەمریكا - بەریتانیا - فەرنسا د دەرئێخستنا بریارا (688) دا دكەت و ئەو پێنگاڤێن دیبلوماسی یێن بەری هنیگێ هاتینە ئەنجامدان كو رێخوشكەر بوون بۆ دەرئێخستنا بریارێ، پشكا دووێ بۆ دیاركرنا رۆلێ ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا - بەریتانیا - فەرەنسا د دانانا هێلا (36) دا هاتیە تەرخانكرن، كو باس ل پێنگاڤێن سیاسی و لەشكەری و هاریكاریێن مرۆڤایەتی هاتیە كرن یێن ژلایێ ئەڤان وەلاتانڤە هاتینە ئەنجامدان هەروەسا كاریگەرییا ئێكسەر د دانانا ناوچا ئارامیێ و زەمینە خۆشكرن بۆ ڤەگەراندنا پەنابەرێن كودستانا عێراقێ.

د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا پشتبەستن ل سەر كومەكا ژێدەرێن گرنگ هاتیە كر ب تایبەتی ژێدەرێن بیانی ژ ئەوان ژی ب زمانێ ئنگلیزی پەرتووكا (THE U.S. MILITARY / NGO RELATIONSHIP IN HUMANITARIAN INTERVENTIONS) یا نڤێسەر (Chris Seiple) كو باس ل پەیوەندیێن لەشكەری یێن ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا ل گەل رێكخراوێن نەحكومی دكەت د دەستێوەردانێن مرۆڤایەتیدا، و هەلویستێ ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا بەرامبەر دۆزا كوردی بەری و پشتی سەرهلدانا بهارا 1991ێ. هەروەسا پەرتووكا (The Kurdish crisis and allied intervention in the aftermath of the second Gulf War) یا نڤێسەر (Peter, Malanczuk) كو ب تێر و تەسەلی باس ل رەوشا گەلێ كورد دكەت پشتی شەرێ كەنداڤی یێ دووێ و باس ل رەوشا پەنابەران و هەلویستێ وەلاتێن زلهێز دكەت بەرامبەر دۆزا كوردی. دیسان ژ پەرتووكێن بیانی ب زمانێ فەرەنسی پەرتووكا (DROIT D'INGERENCE ET INTERVENTIONS HUMANITAIRES) یا نڤێسەر (Hajer Gueldich) كو باس ل یاسایا دەستێوەردانێ و دەستێوەردانێن مرۆڤایەتی دكەت د یاسایا نێڤدەولەتیدا و باس ل حالەتێ ئاوارەیێن كورد دكەت و دەركرنا بریارا (688) و دانانا هێلا (36) د بەرژەوەندیا گەلێ كورد دا، دیسان ژ نامێن ماستەرێ یێن مفا ژێ هاتینە وەرگرتن ناما ماستەرێ(ختال هاجر) یا ب ناڤونیشانێ (تدخل الامم المتحدة لوقف انتهاكات حقوق الانسان في كردستان العراق عام1991) كو تێدا باس ل دەستێوەردانا نەتەوەیێن ئێكگرتی كریە بۆ راوەستاندنا بنپێكرنا مافێن مرۆڤی ل كوردستانا عێراقێ ل سالا 1991ێ. دیسان مفا ژ هژمارەكا ڤەكۆلینان هاتیە وەرگرتن ژ ئەوان ژی ڤەكۆلینا (The New Kurdish Protectorate) یا ڤەكۆلەر (Felipe Sahagun) كو باس ل دانانا هێلا (36) و ناوچەیا ئارام دكەت یاكو بوویە ئەگەرێ پاراستنا گەلێ كورد. هەروەسا مفا ژ گوتارێن د بەرپەرێن رۆژنامەیێن بیانیدا هاتیە وەرگرتن وەكو رۆژنامەیا (The Washington Post) و (The New York Times).

بشكا ئێكێ: رولێ ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا - بەریتانیا - فەرنسا د دەرئێخستنا بریارا (688)دا

پشتی رایا گشتی یا جیهانی ل كاریگەری ل سەر باردوخێ كوردان یێ نوی كری وەلاتێن رۆژئاڤا نەچار بوون خۆ ل دۆزا كوردی بكەنە خۆدان، نەخاسمە پشتی بابەتێ كوچا ملیوونی یا مللەتێ كورد بوویە بابەتێ ئێكێ ل هەمی كەنالێن راگەهاندن وروژنامەڤانیا جیهانی، ژبەركو پرەنسیپێن مرۆڤایەتیێ (ئەركێ دەستێوەردان)[1] ێ ب جڤاكێ نێڤدەولەتی ددەت، ئەگەر ل هەر جهەكی بنپێكرنا مافێن مرۆڤی هاتە كرن، هەروەكی سەروكێ فەرەنسی یێ بەرێ (Frqnçois Mitterrand) دەربرین ژ ئەڤێ چەندێ كریە(هاجر ، 2011: 65). كو ل سالا 1987ێ ل مێزگەردەكا یاسایی و مرۆڤایەتی و ئەخلاقی، یاكو (برنارد كوشنێر - Bernard Kouchner) ناڤ هەمی ب ئنگلیزی بهێنە نڤیسین؟ و كولونێل (ماریو بیتی Mario Bettati) رێكخستی، (فرانسوا میتران - Frqnçois Mitterrand)ی گوتارەك پێشكێشكر، كو د بەرژەوەندیا هاریكاریا مرۆڤایەتیێ دا بیت، و داخازا بریارەكێ كر بۆ دانپێدانا نێڤدەولەتی ب مافێ هاریكاریكرنا مرۆڤایەتیێ، و ل دویماهیا گوتارا خۆ جەخت ل سەر سەرنج راكێشانا نەتەوەیێن ئێكگرتی و حكومەتان بۆ ئەڤێ بریارێ كر، و ل 29ی ئەیلولا 1988ێ گازیەك دەربارەی ئەڤێ چەندێ ل كومەلا گشتی یا نەتەوەیێن ئێكگرتی ئاراستە كر كو، گوت: "رێكێ بدەن ئەم پتری هەر دەمەكێ دی بەرگریێ ژ مافێن مرۆڤی بكەین، ... مافێن مرۆڤی د ئەڤی گونجاییە دوپاتیێ ل سەر مافی د هاریكاریكرنا مرۆڤایەتیێ دا بكەن" هاتیە وەرگرتن ژ: (LOMBAR, 2007: 7)، دیسان (رولاند دوماس Roland Dumas) وەزیرێ پێشترێ دەرڤە یێ فرنسا راگەهاند :"یاسا تشتەكە و پاراستنا خەلكی تشتەكێ دیە و ب هەمان بهایە، نابیت مورڤ یێ بێ هەست بیت بەرامبەر ڤان كارەساتان" هاتیە وەرگرتن ژ: (Gueldich,1990: 227)، ل 8ی كانونا ئێكێ 1988ێ ب دەستپێشخەریا فەرەنسا و ژ ئەنجامێ فشارەكا زۆر ژلایێ رێكخراوا (خاچا سور) و (نوژدارێن بێ سنور) نەتەوەیێن ئێكگرتی ل سەر بریارا (131 - 43) رازی بوو كو گرێدای جێبەجێنەكرنا پرنسیپێ دەستێوەرنەدانێ بوو د بارودۆخێن نەئاسایی یان ل دەمێ رویدانا كارەساتێن سروشتی (Sahagun,1991: 102)، هەردەم سەروكێ فەرنسا (فرانسوا میتران -Frqnçois Mitterrand)ی جەخت ل سەر ئەوێ چەندێ كریە، كو "ئێكەم مافێ مرۆڤی مافێ ژیانێ یە و ئێكەم ئەركێ مە هاریكاریكرنا هەر كەسەكی یە مەترسیا مرنێ ل سەر هەبیت"، ئەڤ چەندا هەژی د گوتارەكا خۆدا ل 30ی گولانا 1989ێ نیشاندا دەمێ دبێژیت: " دەمێ مەترسی ل سەر ئەنجامدانا هاریكاریێ هەبیت كار ب ئەركێ دەستێوەرنەدانێ ناهێتەكرن"(هاجر ، 2011: 65).

د ئەڤی ماوەی دا، كو دەنگێ باراستنامافێین مروفایەتی ل گوتارێین هندەك وەلاتیێن ئورپیدا بلند بوو داخازا هاریكاریێ كر ، پشتی سەرهلدانا گەلێ كورد تووشی شكەستنێ بووی ب هزاران كوردێن عێراقێ ژ ترسا هێزێن رژێما بەعس بەرەڤ ناوچێن چیایی ل سەر سنورێن توركیا و ئیرانێ ڤە چووبوون، رۆژنامەڤانیا نێڤدەولەتی رومالیكرنا ئەڤێ كارەساتا مرۆڤایەتی كر، و نەخوشیێن وان بۆ رایا گشتی یا جیهانی ڤەگوهاستن، و ڤەیرانەكا نوی و بلەز پێشكێشی حكومەتێن رۆژئاڤای كر(Ann Devroy;Molly Moore, 1991). د ماوێ چەند حەفتیەكاندا جڤاكێ نێڤدولەتی خۆ بەرامبەر لادانا پرنسیپێ (دەستێوەرنەدانێ) دیت و بۆ ئەركێ دەستێوەردانێ زڤری، كارگێریا سەرۆكێ ئەمریكا (جورج بوش - George H .W. Bush 1989-1993)، یاكو سەركێشیا هەڤپەیمانەكێ ب دژی عێراقێ كری، كو 39 دەولەتان بخۆڤە دگریت، ل سەر ئەڤێ رویدانێ راوەستیان هەروەكو راوێژكارێ ئاساییشا نەتەوەیی یا ئەمریكی (برێنت سكوكروفت - Brent Scowcroft) دبێژیت: "ئەم بۆ ئەڤێ رویدانێ د بەرهەڤ نەبووین و نە بەس ئەمریكا بتنێ بەلكو هەمی جیهان یا بەرهەڤ نەبوو"(Sahagun,1991: 94)، هەروەسا ئەنجومەنێ ئاساییشێ دانپێدان كر، كو یێ بەرهەڤ نینە بۆ دەستێوەردانێ، لێ ئەڤ چەندە ئەنجامدا، ژبەركو شیا گەفێن ل سەر ئاشتیێ دەستنیشان بكەت، هەرچەندە ب تنێ ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا و بەریتانیا و فەرەنسا بریارا دەستێوەردانێ دا، بەلێ شیان ئەڤێ

چەندێ ئەنجام بدەن و ب پالدەرێن مرۆڤایەتی شیان شێوەیەکێ سزایی ئەنجام بدەن(Carpentier, 1992: 279). ب ئەڤێ چەندێ دەولەتێن هەڤپەیمان شەرعیەتا دەستێوەردانێ د عێراقێدا بۆ لایەنێ ئەخلاقی و ویژدانی دزڤرینن کو ب هاریکاریا مرۆڤایەتیێ دهەژمێرن (هاجر ، 2011: 67).

فەرەنسا ئێکەمین وەلات بوو ژ وەلاتێن رۆژئاڤایی کو داخاز ژ نەتەوەییێن ئێکگرتی کری بۆ ئەنجامدانا رێکاران بۆ هاریکاریکرنا کوردان، (فرانسوا میتران - Frqnçois Mitterrand)ی ل پاریس داخاز ژ ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی کر، کو ئەنجامدانا عێراقێ بۆ سەرکوتکرنا درندانە بۆ سەرهلدانا کوردی شەرمزاربکەن، هەروەسا (فرانسوا میتران - Frqnçois Mitterrand)ی گوت: "ئەگەر ئەنجومەنێ ئاسایيشێ ژبۆ هاریکاریکرنا کوردان چ پێنگاڤ ئەنجام نەدان، ل ئەوی دەمی دێ دەستهەلاتا سیاسی و ئەخلاقی یا نەتەوەییێن ئێکگرتی ب شێوەیەکێ مەترسیدار دێ بریندار بیت"هەروەسا گوت: "ئەگەر عێراق سەرکوتکرنێ نەراوەستینیت، پێدڤیە دژەفرینا نەتەوەییێن ئێکگرتی سەپاندی بەردەوام بیت، کو بریار بوو ب دژە فرین بهێتە راکرن ل دەمێ عێراق ب شێوەیەکێ فەرمی ل سەر داخازیێن ئەنجومەنێ ئاسایيشێ رازی ببیت، هەروەسا پێشنیارکر، کو کارەساتا کوردان ب شێوەیەکێ بلەز بهێتە چارەسەرکرن، بەلێ ئەڤ چەندە بوو ئەگەرێ بەرهنگاربوونا بەریتانیا و ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا و ئێکەتیا سوڤیەتی، و ئەوان جەخت ل سەر ئەوێ چەندێ کر، کو ئەنجومەنێ ئاسایيشێ ل دەستپێکێ سەرەدەریێ ل گەل بریارا ئاگربەستا فەرمی بۆ ب دویماهی ئینانا شەرێ کەنداڤی بکەت(Robinson, 1991)،

نڤیسەرێن رۆژناما واشنتن پوست ئان دێڤروی Ann Devroy و مولی مور Molly Moore د گوتارەکا خۆدا ئاماژە دا ئەوێ چەندێ کو کارگێریا (جورج بوشی - George H .W. Bush) بەردەوام د دوو دلیێ دا بوو. هەولێن دەستپێکێ یێن رێکخستنا هەوارهاتنێ کەڤتنبوونە د ئالوزیەکا توند و هەڤدژی دناڤبەرا دەزگەهێن هاریکاریێ و قەدەغەکرنا بازرگانیێ (ئابلوقەیا ئابووری) پەیدابووبوو، کو ژلایێ نەتەوەییێن ئێکگرتی ل سەر عێراقێ هاتبوو سەپاندن، هەروەسا ترس ژ بەشداریکرنێ د هاریکاریا مرۆڤایەتیدا هەبوو، ژبەرکو چ رێکخراوێن فریاگوزاری نە گەهشتبوونە پەنابەران، داکو بەرپرسیارەتیێ وەربگرن، هەروەسا ژبەرکو ئەرکێ لەشکەری دا هێتە گهورین بۆ ئەرکێ هاریکاریکرنا مرۆڤایەتی، هەروەسا گەنگەشە دناڤبەرا دەزگەهێ حکومی یێن ئەمریکی و کومەل و رێکخراوێن فریاگوزاری یێن نێڤدەولەتی رویدا ل سەر برەیا کوژمێ پارێ هاریکاریکرنا مرۆڤایەتی یا بۆ عێراقێ بهێتە تەرخانکرن، هەروەسا چەوانیا دابەشکرنا پارەی، کو پێدڤی بوو دەزگەهێن حکومی یێن ئەمریکی بەرپرسیار بن. دیسان دەستپێکرنا هنارتنا هاریکاریان و هاڤێتنا پێنگاڤان پێدڤی ب دەمەکێ زۆر بوو، لەوراژی کارگێریا ئەمریکی ئەگەرێن بنەرەتی هەبوون بۆ نە دیاربوونا وێ د هاریکاریکرنێدا ژبەر ئەڤێ چەندێ کارگێریا ئەمریکی دڤیا خۆ بگریت هەتا سەرهلدانا ملەتێ کورد تمام بیت، داکو پشکداریکرنا ئەوان وەك هاریکاریکرنا سەرهلدانێ ب دژی رژێما صدام حسێنی نەهێتە هژمارتن، بەلێ وەك بریارا پێشکێشکرنا هاریکارییێن مرۆڤایەتی بهێتە هژمارتن (Ann Devroy;Molly Moore, 1991).

کارگێریا (جورج بوشی - George H .W. Bush) یا بەرهەڤ بوو پێشوازیێ ل پەنابەرێن شەری بکەت، بەلێ نە ب ئەڤێ هژمارێ، هەرچەندە پێشبینیا هندەك سیناریوییێن ب دویماهی هاتنا شەرێ کەنداڤی کر ب پەیدابوونا تێکچوونێن مەدەنی، بەلێ چ دەولەتان ئاماژە نە بوون کو بەشێ باکورێ عێراقێ هەمی دێ سەرهلدەت، هەروەسا ل دەمێ شەری دەستپێکری، هەمی د بەرهەڤ بوون بۆ پێشوازیکرن ل نێزیکی (100) هزار پەنابەران ل جهێن جیاواز پشتی ب دویماهی هاتنا شەری و دەستپێکرنا سەرهلدانان، بەرپرسێن لەشکەری دانپێدان کر، کو رادا مەزنیا ئاریشا پەنابەران ژ راپورتێن راگەهاندنێ زانیە (Ann Devroy;Molly Moore, 1991).

ل 2ی نیسانا 1991ێ حکومەتا فەرەنسا داخازا بەستنا کومبوونەکا بلەز ژ ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی کر بۆ شەرمەزارکرنا سەرکوتکرنا کوردان ژلایێ هێزێن لەشکەرێ عێراقی و ب فەرمانا سەروکێ عێراقێ صدام حسنی(LOMBART, 2007: 7)، ژلایێ

خوڤە حکومەتا بەریتانیا ب لەز پشتگیریا ئەڤێ پێشنیارێ کر(جالیاند، 2012: 13)، و ل 3ی نیسانێ سەروکێ فەرنسی (Frqnçois Mitterrand) وەزیرێ کاروبارێن مرۆڤایەتی (Bernard Kouchner) هنارتە ئەنقەرە بۆ رێککەفتنێ ل گەل بەرپرسێن تورکیا ل سەر بنەمایێن یاسایی ل دویڤ بریارا ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی یا تایبەت ب پاراستنا کوردان ل عێراقێ(راندل، 1997 : 88)، هەروەسا حکومەتا فەرەنسی ئەڤ کەیسە بۆ ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی رەوانەکر، و وەزیرێ دەرڤەیێ فەرەنسا (رولاند دوماس - Roland Dumas) (1988-1993) د هەڤپەیڤینەکێدا ل گەل رادیۆیا مونتی کارلو دبێژیت: "مە داخاز ژ ئەنجومەنێ ئاساییشێ کریە د سنورێ بریارا ئاگربەستێ دا، نەتەوەیێن ئێکگرتی دەستێوەردانێ د عێراقێ دا بکەت بۆ دانانا سنورەکی بۆ کۆمکوژیێ ب دژی ئاکنجیێن کورد". ئانکو فەرەنسا ب دەستپێشخەریێ رابوو ب رێکا پێشنیارکرنا پرۆژە بریارەکێ ل ئەنجومەنێ ئاساییشێ، هەروەسا حەزا خۆ بۆ دەستێوەردانا نەتەوەیێن ئێکگرتی بۆ پاراستنا کوردان نیشاندا، هاتیە وەرگرتن ژ: (الريكانی، 2020: 21). هەروەسا وەکهەڤیەك د هەلویستێ تورکیا و ئیرانێ دا هەبوو، کو ل 2 - 3 ی ئادارا 1991ێ هەردوو وەلاتان یاداشتنامەیەك بۆ نەتەوەیێن ئێکگرتی هنارت، ئاگەهداریا ئەوان کر، هاتنا ئاوارەیان ب رێژەیەکا زۆر گەفە ل سەر ئاشتی و ئاساییشا ناوچێ ژلایەکی ڤە، ژلایەکێ دیڤە ئەنجومەنێ ئاساییشا نەتەوەیی یێ تورکیا ل 2ی ئادارێ کومبوونەك دەربارەی ئەڤێ رویدانێ ئەنجامدا، و ئاوارەبوونا ئاکنجیێن کورد ژ ئەگەرێ ئەنجامدانێن حکومەتا عێراقێ ب گەف ل سەر ئاساییشا تورکیا هەژمارت، ئەنجومەنی پێشبینیا ئەوێ چەندێ کر، کو دێ ئاریشەیا ئاوارەیێن کورد وەکو ئاریشەیا (ئاوارەیێن فەلەستینی) بیت، و ژترسا ڤێ چەندێ د چاڤپێکەفتنەکا تەلفزیونی دا سەروکێ تورکیا (تورکوت ئوزال - Turgut Ozal) پێشنیارەك دا، کو نەتەوەیێن ئێکگرتی دەڤەرەکا ئارام بناڤێ پەناکەها ئارام بو کوردان ل باکورێ عێراقێ درست بکەت د چار چوڤێ هێزا نیڤدەولەتی دا ، هەوەسا تورکیا دێ یا ئامادەبیت هێزێن خۆ رەوانەی ڤێ دەفەرێ بکەت وب پارێزیت (سلیمان، 2022: 115)، ئەڤەژی بشتی ترسا ئاکنجی بونا پەنابەران ل دەڤ بەرپرسێن تورکیا پەیدا بوی ، و ئەڤ جەندە بەرپرسێن تورکیا دووپاتکر کو ئارمانجا عیراقێ ئەنجامدانا گوهۆرینان د توپۆگرافیا ئاکنجیباندابوو ل دەڤەرێن کوردی ب مەرەما کێمکرنا رێژا کوردان ل ئەوان دەڤەران (Marr, 2003)؛ (جوناثان راندل،1997: 75) ؛(ئۆفرا بینگیو،2013: 310). ڤێرێ تورکیا کەڤتە بەر قەیرانەکا نوی، ئەوژی بەرژەوەندیێن هەڤدژبوون ل ناوچێ(عەبدوللا، 2015 : 238)، لێ ژبەر کەفتناسەروکێ تورکیا (تورکوت ئوزال - Turgut Ozal) لژێر فشارا بوچونا گشتیا جیهانی و ناتوی ، نەچار بو ببیتە خوادن هە لویست ، و بریارا فەکرنا سنوریێن خو دا بو پەنابەرا و قورتال کرنا وان ژ ڤێ کارەساتا مروڤایەتی (سلیمان، 2022: 115).

کاربدەستێن حکومەتا فەرەنسی بەردەوام بوون ل سەر گڤاشتنێن خۆ بۆ رازیکرنا جڤاکێ نێڤدەولەتی کو د هەوارا کزوردان چین، کو نوێنەرێ فەرەنسا ل نەتەوەیێن ئێکگرتی ل 4ی نیسانا 1991ێ پروژە بریارەك پێشکێشی ئەنجومەنێ ئاساییشێ کر، کو تێدا هەمی شێوەیێن سەرکوتکرنێ ل عێراقێ یێن گەفێ ل ئاشتی و ئاسایشا نێڤدەولەتی دکەن شەرمەزاردکەت، هەروەسا پەیڤدارێ وەزارەتا دەرڤە یا فەرەنسی دیارکر کو هێرشێن حکومەتا عێراقی ب دژی هەولاتیێن سڤیل یێن کورد، ئەو بۆ پێشکێشکرنا ئەڤی پرۆژەی پالدایە (الريكانی، 2020: 23)، د هەمان رۆژدا هەلویستێ کارگێریا (George H .W. Bush) دیاربوو کو سەرکوتکرنا حکومەتا عێراقێ بۆ هەولاتیێن کورد شەرمەزار کر(Seiple, 1996: 23).

ب ئەڤێ چەندێ ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی خۆ ل کێشا مللەتێ کورد کرە خودان، شیا زنجیرەیەکا بریاران بدەت، کو ب بریارێن مرۆڤایەتی دهێنە وەسفکرن، ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی د ماوێ شەرێ ساردا (بەندێ حەفتێ) [2] پێناسە بکە ژ جارناما نەتەوەیێن ئێکگرتی بۆ جێبەجێکرنا کارێن مرۆڤایەتی بکارنەهینابوو، ل گەل ئەڤێ چەندێ نەتەوەیێن ئێکگرتی هێدی هێدی بەندێ حەفتێ کرە بنیاتێ خۆ یێ یاسایی بۆ مایتێکرنێن خۆ د ئەڤی بواریدا، و حالەتێ کوردان ئێکەم حالەت بوو کو مفا ژ (کارێ مرۆڤایەتی) ل سەر ئاستێ نێڤدەولەتی وەرگرتی ل سالا 1991ێ(Gueldich,

40 :1990)، ئەڤێ بریارێ دەرگەه بەرامبەر نەتەوەیێن ئێكگرتی و ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی ڤەكر، كو بریارا دەستێوەردانێ د كاروبارێن هەر دەولەتەكێ دا بدەت یاكو، گەلێ وێ توشی كارەساتەكا مرۆڤایەتی دبیت (محمد كريم، 2016 : 328) هەردوو بریارێن ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی، رێك ب دەستێوەردانا نەتەوەیێن ئێكگرتی دا، بریارا ئێكێ بریارا ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی یا ژمارە (678) بوو كو بەرامبەر داگیركرنا عێراقێ بۆ كوەیتێ هاتبوو دەركرن، كو رێك بۆ بكارهينانا هێزێ "بۆ زڤراندنا ئاشتی و ئاسایيشا نێڤدەولەتی ل ناوچێ دا، بریارا دووێ بریارا ژمارە ((688)) بوو كو تێدا هاتبوو سەركوتكرنا هەولاتیێن سڤیل ل عێراقێ گەفە ل سەر ئاشتی و ئاسایيشا نێڤدەولەتی ل هەمان ناوچە(Alaaldin, 2022).

ل دەمێ ئەنجومەنێ ئاسایيشا ناڤدەولەتی مژویلی دەركرنا بریارا(689)بۆ، ژبۆ دانان ناوچەیەكا ڤالا ژ چەكی دناڤبەرا عێراق و كوەیتێ دا، هەولێن دیپلوماسی جەخت ل سەر پالپشتیكرنا ئاوارەیان دكر، یێن د بارودۆخێن سەختدا بەرەڤ ناوچێن چیایی ل سەر سنورێ توركیا و ئیرانێ ڤە چووین، هەروەسا كار د كریارێن هاوارهاتنێ و پەیداكرنا چارەسەریان بۆ وان و پاراستنا كوردان ژ عێراقێ بخۆ دهاتە كرن(- Malanczuk, 1991: 114 115)، و ل كومبوونا ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی ئەمینداریێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێكگرتی (Perez de Cuellar)ی گازندە ژ گیروبوونا بەرسڤدانا جڤاكێ نێڤدەولەتی و هاریكاریێن كێم یێن ل دەستپێكێ پێشكێشكرین كر، كو ل دەستپێكا نیسانا 1991ێ گەهشتبوو نێزیكی (580) میلون دولاران، بەلێ هەتا ئەوی دەمی كێمتر ژ چارێكا ئەڤی كوژمەی هاتبوو مەزاختن، و ل ئەوی دەمی رۆژانە هژمارەكا زۆر ژ پەنابەران ل خیڤەتگەهێن ل سەر سنورێن توركیا و ئیرانێ گیانێ خۆ ژ دەست ددا (:Felipe Sahagun, 1991 88 - 87).

ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی ل 5ی نیسانا 1991ێ دەنگ ل سەر بریارا (688) دا ، حكومەتا عێراقێ ب كومكوژی و كوشتنا گەلێ عێراقێ تومەتباركر (خراسان، 2001 : 528)، فشارا حكومەتا فەرەنسا ژلایێ (Frqnçois Mitterrand)و داخازیا (Turgut Ozal)سەروكێ توركیا هاریكاربوون بۆ دەركرنا ئەڤێ بریارێ(مەحمود، 2012: 68)، ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی ل 5ی نیسانێ پالپشتیا فەرەنسی – بەلجیكی-بریتانی كر، كو د ئەنجامدا بریارا (688) یا سالا 1991ێ هاتیە دەركرن، دەنگدان ل سەر ئەڤێ بریارێ ژلایێ زۆرینەیا دەە دەنگان بەرامبەر كوبا و یەمەن و زامبیا كو ب دژی بریارێ بوون هاتە پەسەندكرن و هەر ئێك ژ چین و هندستانێ دەنگ ل سەر بریارێ نەدا، ئەڤ چەندەژی ب دەستپێشخەریا فەرەنسا بوو كو بۆ جهێ رازیبوونا نێڤدەولەتی(Gueldich, 1990: 227).

(David McDowell)پێناسە ئەڤێ بریارێ ب بریارەكا مێژوویی وەسفدكەت، ژبەركو بۆ ئێكەم جار بوو هەر ژ دەمێ كومەلا گەلان ل دەمێ چارەسەریا هەڤركیێ ل سەر ویلایەتا موسل كری ل سالا 1924 - 1925ێ ناڤێ كوردان دهێت و پێگەهێ كەسایەتیا وان یا نێڤدەولەتی بەرز دبیت، هەروەسا بۆ ئێكەم جار بوو نەتەوەیێن ئێكگرتی مافێ دەستێوەردانێ د كاروبارێن دەولەتەكا ئەندام بكاردهینیت (احسان، 2000: 91). هەر ژ سالا 1925ێ ناڤێ "كوردستان"ێ د ناڤ زاراڤێن عێراقێ دا دیار نەما، هەتا ژ زاراڤێن نێڤدەولەتی ژی، بەلێ پشتی بوورینا چل و پێنج سالان زاراڤێ كوردستان د تێكستێ، یاسایی ل عێراقێ هاتە بكارهینان، ئەوژل ل سالا 1970ێ ل دەمێ كوردان مافێ ئەتونومی بۆ ناوچەیا خۆ ب دەستڤەئینای، و پشتی دەمەكێ درێژ ژ چاڤەرێ بوونێ، ل گەل دەركەڤتنا بریارا ئەنجومەنێ ئاسایيشا نێڤدەولەتی ژمارە (688) ل 5ی نیسانا 1991ێ، دووبارە زاراڤێ "كورد" نەك زاراڤێ كوردستان ل سەر ئاستێ نێڤدەولەتی دیار بوو(Baban, 2008: 64).

هێزێن لەشكەری یێن هەڤپەیمان ژ بەریتانیا و فەرەنسا و ئیتالیا و كەنەدا و بەلجیكا و لوكسمبورغ و ئوسترالیا و هولەندا و ئەلمانیا بخۆڤەگرتن(,Gueldich 230 :1990)، ل 6ی نیسانێ ئوپەراسیونێن گەهاندنا هاریكاریان ب رێكا فروكەیان دەستپێكرن، ئەڤ چەندە ژلایێ جەنەرال (جای گارنر - JAY GARNER)ی ڤە هاتە پشتراستكرن كو پێدڤی و كەرەستەیێن هەوارهاتنێ ب رێكا فروكەیێن ڤەگوهاستنێ (C 130) و فروكێن

هلیكوپتەر ژ جورێ (شینوكو) دهاتنە گەهاندن (JOHN MURRAY BROWN, 1991)، د ئەڤی دەمیدا كوچكا سپی هوشداری دا حكومەتا عێراقێ كو نابیت عێراق دەستێوەردانێ د هەولێن هەوارهاتنێ یێن بۆ كوردێن كوردستانا عێراقێ دا دهێنە كرن بكەت، هەروەسا كارگێریا (جورج بوش - George H .W. Bush) راگەهاند كو دێ "دێ پشتبەستن ل سەر هەبوونا كارمەندێن هەوارهاتنێ یێن نێڤدەولەتی هێتە كرن د حالەتێن تەنگاڤ دا بۆ پاشڤەبرنا هێزێن صدام حسین ل دەمێ هێرشكرنێ"(24 : Seiple1996). د ئەوی دەمیدا ژی چ بژاردەیێن دی نەبوون ژبلی هنارتنا پێدڤییان ب رێكا پەرەشوتان بۆ ناوچێن چیایی ل سەر سنورێ توركیا و ئیرانێ، هەرچەندە ئەڤ رێكە ب شێوەیەكێ بەرچاڤ نەیا كاریگەر بوو، ب تایبەتی چ دەستهەلات ل عەردی نەبوون هاریكاریێ د دابەشكرنێ دا بكەن، كەس نە د شیا پشتراست ببیت كو كورد دێ كەرەستێن هاریكاریێ ب دەستخۆڤە ئینن، ئان دێ دەرمان ب شێوەیەكێ دروست هێنە بكارهینان، یان ئەو هاریكاری دێ پێدڤیا هەمی كەسێن ل وێرێ كەت یان نە(THE WORLD WAKES TO THE KURDS, 1991)، هەروەسا كەڤتنا ئاهێن خوارنێ ل سەر سەرێ پەنابەران ب شێوەیەكێ راستەوخۆ، بوو ئەگەرێ مرنا وان، دیسان هندەك هەولاتیێن كورد ل دەمێ كومكرنا هاریكاریان د زەڤیێن مین رێژكریدا گیانێ خۆ ژ دەست دا(راندل، 1997 : 92). ل دەستپێكێ ل 6ی نیسانێ (گولاڤ شین) هاتنە هنارتن بۆ ئەنجامدانا هەماهەنگیێ ل ناوچێن ئێخستنا و دابەشكرنا خوارنێ، و ل گەل هەبوونا كێم یا رێكخراوێن نە حكومی، (كولاڤ شین) بوونە پشكەك ژ ئەركێ مرۆڤایەتی دا وەكو ئەنجامدانا سەرژمێریێ و رێكخستنا خیڤەتگەهان و دابەشكرنا خوارنێ(32 :Seiple,1996).

ل 8ی نیسان1991ێ وەزیرێ دەرڤەیێ ئەمریكی (James Baker)سەرەدانا خیڤەتگەهێن پەنابەرێن كورد ل سەر سنورێ توركیا - عێراقێ كر و پەیمان ب پێشكێشكرنا هاریكاریێن زێدەتر كر و دوپاتكر، كو جڤاكێ ئەوروپی لایەنگەریا پێشنیارا بەریتانی كر بۆ دانانا دەڤەرەكا ئارام بۆ كوردان دكەت (Ann Devroy;Molly Moore, 1991)، هەروەسا(Abromovitz) بالیوزێ ئەمریكا ل تركیادەربارەی ئەنجامێن ئەڤێ سەردەدانێ دبێژیت: "سەرەدانا (James Baker)دبیت ب باشترین (12) خۆلەك د مێژوویا كریارێن هەوارهاتنێ بهێتە هژمارتن"(راندل،1997: 92)، هەروەسا بەرپرسان بەرهەڤیا خۆ بۆ هاریكاریكرنا ئیرانێ دەربری بۆ سەرەدەریكرن ل گەل ملیون پەنابەران ل سەر سنورێن وێ ل گەل عێراقێ(Ann Devroy;Molly Moore, 1991).

كارگێریا (جورج بوشGeorge H .W. Bush) حەزا هنارتنا هێزێن ئەمریكی بۆ باشورێ رۆژهەلاتا توركیا و باكورێ عێراقێ نەبوو، ژبەركو ب هوشیاری سەرەدەری ل گەل ئەڤی بارودۆخی دكر هەروەسا هندەك مەترسی ل دەڤ كارگێریا ئەمریكی هەبوون مینا: 1 – كاریگەری ل سەر هەڤسەنگیا هێزا هەرێمی ب رێكا دانا شیانێ ب كومەلەكا نەتەوەیی یا بێ دەولەت، 2- دەستێوەردان د سەروەریا عێراقی، بەلێ ل ژێر فشارێن ئەوروپی یێن بەردەوام بۆ دانانا سنورەكی بۆ مەترسیێن مرۆڤایەتی هەلویستێ خۆ گوهۆری . هەروەسا كارگێریا (جورج بوش George H .W. Bush) گەلەك یا هەستیار بوو دەربارەی حەزێن توركیا، ژبەركو توركیا هەڤپەیمانەكێ مەزن بوو ل شەرێ كەنداڤی، و نە ب تنێ هنارتنا هێزێن لەشكەری بخۆڤە دگرت، بەلكو راوەستاندنا هنارتنا نەفتێ ژی بخۆڤەدگرت د سەر مەزاختنا زێدە، و پێدڤی ب هوشیاری هەڤسەنگیێ دناڤبەرا ئەڤێ پالپشتیكرنێ ل گەل پەیوەندیێن توركیا و یێن كوردی و ڤەیرانا نوی هاتبا كرن(23 :Seiple, 1996)، لەورا ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكی و توركیا ژی ل دەستپێكێ راگەهاند، كو وان حەزا دەستێوەردانێ د كاروبارێن عێراقێ دا هەیە بەرامبەر بكارهینانا رژێما صدامی بۆ توندوتیژیێ ب دژی گرۆپێن شیعە و كوردان، هەتا ئەوی رادەی پێشنیارا سەروك وەزیرێن بەریتانی (John Major) رەتكر بۆ دانانا ناوچەكا ئارام ل دەڤەرێن كوردی، ل گەل هندێ ئەو دەستهەلاتا بریارا ژمارە (688) وەرگرتی كو ب دەستپێشخەریا (Turgut Ozal)هاتبوو دەركرن(174 :KaYMAZ, 2007). ب شێوەیەكێ بلەز سروشتێ ئاریشێ هاتە گهورین و ل 15ی نیسان1991ێ حاكمدارێ بلند یێ رۆژهەلاتێ توركیا (Hayri

(Kozakğlu)ی بارێ نە ئاسایی راگەهاند، و دیارکر کو تورکیا ب فەرمی دێ پالپشتیا هەولێن هەوارهاتنێ بۆ کوردان کەت، و بلەز ل دویڤ ئەڤێ بریارێ باژێرکێ (سلوپیا) یێ سنوری بۆ سەنتەرەك بۆ پێشکێشکرنا هاریکاریان و دەربارەی ئەڤێ چەندێ دبێژیت: "ئەم نا بێژین کو هەمی شیانێن خۆ مەزاختینە" بەلێ ئاریشا کوردان گەلەك نێزیکی رویدانا کارەساتەکێ دبوو، و تورکیا ب تنێ شیانا سەرەدەریکرنێ ل گەلدا نەبوو، هەروەسا گوت "نابیت تورکیا ب تنێ ل گەل ئەڤێ ئاریشێ بمینیت … جیهان هەمی بەرپرسیارە"(Seiple, 24 :1996). فشارا تورکیا بوو ئەگەر بارودۆخ ب دویماهی بهێت یێن کو ژ ئەگەرێ هاتنا هژمارەکا زۆرا پەنابەرێن کورد بۆ باشورێ رۆژئاڤا تورکیا پەیدا بووی(Thomas .(Pickering, 2015

هەرچەندە رۆژئاڤای هژمارەکا فروکەیێن پری خوارن و پێدڤیێن ژیانێ و دەرمانان بۆ پەنابەرێن کورد د هنارتن، بەلێ چارەسەریا دویماهیێ ئاکنجیکرنا پەنابەرانە ل وەلاتێن دی، ئەڤ چەندەژی ژلایێ چ وەلاتانڤە ناهێتە ئەنجامدان، یان پێدڤی ب پەیداکرنا چارەسەریەکا سیاسی هەیە، کو رێکێ بدەت بۆ زڤرینا وان بۆ سەر مال و مولکێ خۆ بێی ترس ژ رویدانا کومەلکوژیەکا نوی، و ئەگەر ئەڤ چەندە هەلبژارت، ئانکو بۆ عێراقێ بزڤرنەڤە، ل ئەوی دەمی پێدڤیە ل سەر تورکیا و هێزێن رۆژئاڤای دەستێوەردانێ د عێراقێ دا بکەن بۆ گەرەنتیا سەلامەتیا پەنابەران (Sahagun, 1991: 89). دەمێ کوچا ملیونی رویدای وەلاتێ نەمسا ئێکەم دەولەت بو، داخازا جێکرنا دەڤەرەکا ئارام کریە بو کورردا ، وژبو دیر کەفتنا مەترسیا پەنابەرا ل تورکیا، سەرۆکێ تورکیا تورکوت ئوزالی پێشنیارکر، کو نەتەوەیێن ئێکگرتی ناوچەیەکا ئارام بۆ پەنابەرێن کورد ل دەڤەرێن کوردنشین ل نێزیك سنورێن تورکیا بدانیت (هاجر، 2011: 155)، ژبەرکو ل ئەوی دەمی وەسا دهاتە هزرکرن، کو خیڤەتگەهێن پەنابەرێن کورد یێن عێراقێ، کو هژمارا وان نێزیکی دوو ملیون کەسان بوو، ببنە خیڤەتگەهێن بەردەوام وەکو خیڤەتگەهێن فەلەستینی، هەروەسا هندەك شارەزایان گوت، کو دەرئەنجامێن پەنابەربوونا ژ نیشکەکێڤە یا پتری دوو ملیون کوردان بۆ دەرڤەی عێراقێ دێ بیتە ئەگەرێ پەیداکرنا هۆکاران بۆ شورەش و سەرهلدانان د پاشەرۆژێ دا ل سەر هەرسێ دەولەتێن دەوروبەر کوردان لێ ئاکنجی، هەروەسا دبیت ببیتە ئەگەرێ پەیدابوونا شەرێ باندێن چەکدار و دبیت ئاوارەیێن عێراقی هەولا تولڤەکرنێ ژ حکومەتا عێراقێ بکەن و بەردەوام بارودۆخێن ناوچێن سنوری د ئالوز بن، هەروەکی (William ColBy)رێڤەبەرێ بەرێ یێ هەوالگیریا ناڤەندی یا ئەمریکی دبێژیت: "وەسا بۆ من دیاربووەو کو ئەم بۆ سیاسەتا بنەرەتی زڤرین ئەوژی ئەوە مە نەڤێت عێراق ژێکڤەببیت، ئانکو کورد دێ ل ژێر حوکمرانیا عێراقی ژین، و تاقیکرن دێ ئەو بیت ئەگەر شیان گەرەنتیێن تمام بۆ سەلامەتیا سەرەدەریکرنێ ل گەلدا بۆ گەهشتن ب چارەسەریەکێ"، هەروەسا ڤەکۆلەر(Christine Moss Helms)دبێژیت: "هەر کارەکێ ئەڤ حکومەتە د کەن دوپاتیێ ل سەر ئەوێ چەندێ دکەت، کو کورد دێ ل ژێر کونترولێ بن، و ب کێمترین برە هاریکاریێن مرۆڤایەتی پێشکێشدکەن، بەلێ د راستیێ دا ئەوا دهێتە ئەنجامدان بۆ هندێ یە ل ژێر کونترولێ بمینن، ل دەمەکی تورکیا هەمی هەولێن خۆ د مەزێخیت بۆ دووپاتکرنێ، کو ئەڤ کوردە زێدەتر دەربازی تورکیا نەبن"(PATRICK E .TYLER, .(1991

ب مەرەما پەیداکرنا چارەسەرییەکا گونجای و جهێ رازیبوونێ بۆ ئاریشا کوردان و شیعەیان، گرنگیپێدانا دەولەتێن هەڤپەیمان ل سەر زڤرینا پەنابەران بۆ سەر مال و مولکێ وان بوو، و ب ئەڤێ چەندێ مافێ دەستێوەردانێ یێ ئەڤ دەولەت پێ رادبن ب تنێ د پاراستنا پەنابەراندا و هاریکاریان وان د وەلاتێن واندا نەك د خیڤەتگەهاندا، ئەڤ چەندەژی گەرەنتیە، کو هاندانا رژێما عێراقی نەهێتە دان بۆ ئەنجامدانا سەرکوتکرنا هەولاتیێن خۆ ژ دەرڤەی وەلاتی(الريكاني، 2020: 29). ل 16ی نیسانا 1991ێ دەست ب جێبەجێکرنا پرۆژەی هاتە کرن، ل دەمێ رازیبوونا سەرۆکێ ئەمریکا (جورج بوش George H .W. Bush) ل سەر ئەنجامدانا ئوپەراسیونا دەستێوەردانا لەشکەری ب رێکا هێزێن پیادە ل عێراقێ، و هێزێن هەڤپەیمانان دەستێوەردان ل دەڤەرێن کوردنشین کر بۆ پاراستنا کوردان و کەمینەیێن دی و دابینکرنا

پاراستنێ بۆ وان ب رێکا دانانا هێلا (36) ژلایێ هەر ئێك ژ بەریتانیا و فەرەنسا ڤە(البرزنجی، 2002: 287)، پلانا (جورج بوش George H .W. Bush) ئەو بوو دووبارە پەنابەران بزڤرینە جهـ و وارێ وان، ئەوژی پشتی ئەنجامدانا راوێژکاریێ ل گەل هەر ئێك ژ بەریتانیا و فەرەنسا و تورکیا، و نە ب تنێ پشتبەستنێ ل سەر هاریکاریێن مرۆڤایەتی یێن بلەز کەت، بەلکو ئەڤێ چارەسەریێ گرنگیەکا سیاسی هەیە ژبەرکو، هەولا رێگریکرنێ ل مشەختبوونا کوردان بۆ تورکیا دکەت و ڤەگەراندنا کوردان ب رێکا مانا وان ل عێراقێ و ب ئەڤێ چەندێ ئەمریکا و هەڤپەیمانێن وێ رێخوشکر بەرامبەر هەولا چارەسەرکرنەکا سیاسی دناڤبەرا کورد و حکومەتا عێراقێ دا(Patrick E. TYLER, 1991). ل ڤێرێ دیاردبیت کو بریارا (688) ئەوا ل 5ی نیسانا 1991 ژلایێ ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی دەرکەتی، ب رەزامەندیا زۆربەیا وەلاتان بوو، و ل دویڤ ئەڤێ بریارێ ب تنێ هاریکاری وەك خوارن و دەرمان و پێدڤیێن ژیانێ ب رێکا ئاسمانی دگەهاندنە ئاوارەیێن کورد.

بشکا دووێ: رۆلێ ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا - بەریتانیا - فەرەنسا د دانانا هێلا 36

هەرچەندە زوربەیا ژێدەران ژ ئەوانژی (عونی،1993: 112) ؛ (طالب، 2005:427) ؛ (عیسی،2004: 425)ئەو کێژ ژێدەرن وەسا دیاردکەن کو بریارا (688) ، و بریارا دانانا هێلا (36) یا ناوچا ئارام ، ئێك بریارن، بەلێ ل دەمێ زڤرین بۆ ژێدەران دیاردبیت دوو بریارێن ژێکجودانە، کو بریارا (688) بۆ پاراستنا مافێن مرۆڤی و شەرمەزارکرنا کومەلکوژیێ و بکارئینانا هێزێ ژلایێ حکومەتا عێراقی ڤە ب دژی هەولاتیێن وێ و راوەستاندنا کوشتنا خەلکێ سڤیل ب تایبەتی کوردان بوو، هەروەسا بۆ گەهشتنا رێکخراوێن نێڤدەولەتی بۆ عێراقێ، بێی دەستنیشانکرنا چ ناوچەیان، دیسان چەندین جاران سەروکێ ئەمریکا (جورج بوش George H .W. Bush) کێژ سەروکێ ئەمریکا دووپات دکر، کو هاریکاریکرنا پەنابەرێن کورد ب تنێ د لایەنێ مرۆڤایەتیدایە و لایەنێ پالپشتیکرنا سیاسی بۆ کوردان بخۆڤە ناگریت، هەروەسا ماکس ڤان دیر ستویل بریاردەرێ تایبەت ب نەتەوەیێن ئێکگرتی بۆ مافێن مرۆڤی ل جنێڤ دبێژیت:" بریارا (688) چ هێز و دەستهەلات نینە و نەیا نەچارییە"(ڤیتولی، 1/ 11/ 2021). بەلگە ل سەر ئەوێ چەندێ کو بریارا (688) یا کو ل 5ی نیسانا 1991ێ و بریارا دانانا هێلا(36) ، یاکو ل 16ی نیسانێ دەرکەتی ئێك نینن ئەوە هەروەکو (Perez de Cuellar)دبێژیت: "دەمێ ئەز هاتیمە ئاگەهدارکرن، کو (جورج بوش George H .W. Bush) بریاردایە هێزێن لەشکەری ب هنێریتە باکورێ عێراقێ، ل ئەوی دەمی پێدڤی ب بریارەکا نوی بهێتە دەرکرن ژلایێ ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی، کو دانپێدانێ ب ئاشکەرایی ب دەستێوەردانا لەشکەری بکەت و گوت: "جێبەجێکرنا ئەڤێ بریارێ دێ (صندوقا باندروا) [3] دی فە بیت، دیسان گوت:" بوچی ئەم کوردێن دەولەتێن دەوروبەر ژی ناپارێزین ، هەمیا ئاریشین نافخوی یت هەین وەکی کوردێن عێراقێ"، وژبەر مەترسیا ڤێ بریارێ، نە وەلاتێ ئێکەتیا سوفێتێ ونە وەلاتێ چینێ و نینەرێن دەولەتا جیهانا سییێ بشتگیریا بریارا هەفپیمانێن روژئاڤا نەکر (Sahagun, 1991: 102)، هەروەسا نەتەوێن ئێکگرتی پشتگیریا وێ بریارێ نەکر و هەتا بریارا (688) ل گەل هەفپەیمانا نەبوون د بکارهینانا چارەسەریا لەشکەری، بۆ دانانا ناوچەیا ئارام ل باکورێ عێراقێ، زێدەباری ئەڤێ چەندێ داخاز ژ ئەنجومەنێ ئاساییشێ نەهاتیە کرن، کو مولەتێ بدەت یان ئەنجامدانێن پاراستنێ ل ناوچەیا ئارام پەسەند بکەت، دبیت ژ ئەگەرێ نە بەرهەڤبوونا هەمی ئەندامێن بەردەوام یێن ئەنجومەنی بوون بۆ پالپشتیکرنا ئەڤێ چەندێ، هەروەسا ئەندامێن دژی ئەڤێ بریارێ نەبوونا مولەتێ و پەسەندکرنا راستەوخۆ ژ ئەنجومەنێ کرە بەهانە بۆ رەتکرنا بریارێ، هەروەسا ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی دیارکر کو پلانا بەلاڤکرنا هێزێن بیانی ل باکورێ عێراقێ پێدڤی ب مولەتێ یە ژ لایێ عێراقێ ڤە، هەروەسا ئاماژە دا، کو ئەو هێزێن پولیسان یێن نەتەوەیێن ئێکگرتی پالپشتیا وان دکەن دێ پێدڤی ب رازیبوونا ئەنجومەنێ ئاساییشێ بن (Malanczuk, 1991:129) دەولەتێن هەفپیمان ئەڤ کارە کر ب پالپشتیا برگا 5 ژ بریارا (688) هاتی، کو "داخاز ژ ئەمینداری گشتی یێ نەتەوەیێن ئێکگرتی دهێتە کرن بۆ بکارهینانا

هەمی سەرچاوێن بەردەست ... بۆ دابینکرنا پێدڤیێن بلەز بۆ پەنابەر و ئاکنجییێ عێراقێ یێن ئاوارە بووین" (غنتر ، 2012: 111)، ول 18ی نیسانێ 1991 یاداشتنامەیەکا لێکتێگەهشتنی هاتە مورکرن دنافبەرا عێراق و نەتەوێن ئێکگرتی دا (Sahagun, 1991: 103)، هەروەسا ئێك ژ وان بەلگان ئەوبوویە، بێدڤیە رازەمەندیا تورکیاژی ب دەست خوڤە بینین ژبو دەرباس سنورێ ترکیا ، جونکی بەری 16ی نیسانا 1991 هەمی ب رێکا فروکا وهاڤێتنا کەل و پەلا سەرەدەری دگەل پەنابەرا دکر (HOUSE LEADERSHIP CONGRESSIONAL DELEGATION, 1991: 3).

ل گولانا 1991 د راپورتەکا تایبەت ب کەنالێ (BBC) دا باس ل ئەوان فشاران هاتیە کرن یێن ژلایێ رەڤەندا کوردی و کومەلا (هەڤالێن کوردان) و چالاکڤانێن بیانی یێن د کونگرەیێن پارتا پارێزگاران یا بەریتانی ل ئوسکوتلەندا کرین، کو ل 8ێ گولانێ 1991ێ کونگرێ پارتا پارێزگارا بەریتانی ل بازێرێ (بیرث) هاتە بەست کرن، د ئەڤی کونگرەیدا سەروك وەزیرێن بەریتانیا (جون میجەر John Majo) ژی یێ ئامادە بوو ل 10ی گولانێ کومەلا هەڤالێن کوردان یاداشتنامەیەك پێشکێشکر و تێدا داخازا دانانا ناوچەیەکا ئارام بۆ گەلێ کورد و دامەزراندنا هەرێمەکا فیدرالی یا کوردی د ناڤ ئێکەتیەکا فیدرالی یا عێراقی دا، ئانکو هێلا (36) (ڤیتولی، 1/ 11/ 2021)، ل ئەوی دەمی هزرا دانانا ناوچێن ئارام سەرنجا جون میجەری کێشا، و د کونگرێ گوپیتکا کومەلا ئەوروپی ل لوکسمبورگ پێشکێشکر و بۆ جهێ لایەنگەرییا هەمی لایەنان(هاجر، 2011: 156)، و ل 8ی نیسانا 1991ێ ئاخڤتنکەرێ کوچکا سپی (مارلین فیتزواتەر Marlin Fitzwater) راگەهاند کو ویلایەتێن ئێکگرتی چ هەلویست دەربارەی بابەتێ ناوچا ئارام یا کوردی نینن، هە روەسا نەشیا لایەنگەریا پێشنیارێ بکەت، ل گەل هندێ ل 11ی نیسانا1991ێ سەروکێ ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکی (جورج بوش -George H .W. Bush) ئەو چەندە رەتکر، کو ناکوکی دناڤبەرا ویلایەتێن ئێکگرتی و هەڤپەیمانێن وێ یێن ئەوروپی دا ل دور کێشا کوردان هەبیت (Malanczuk, 1991: 119 - 120)، لێ جوناثان راندل تەکەزێ ل سەر ڤێ چەندێ دکەت ، کو دەمێ سەروکێ ترکیا (Turgut Ozal)هزرا دانانا دەڤەرەکا ئارام بو (James Addison Baker)کری، مەندهوش ما ، و بشیوەکی بەرسفدا ، کو ئەمریکا پالپشتیا ئەڤێ پلانا نافکری بپلانا مەترسیی دارناکەت (راندل،1997: 429).

د 18 - 22ی نیسانا 1991ێ شاندەکێ کونگرێسێ ئەمریکی ب سەروکاتیا (Matt Mchugh) بەرەڤ تورکیا ب رێکەت بۆ خەملاندنا قەیرانا پەنابەرێن عێراقی و هەولێن بۆ دهێنە مەزاختن، هەروەسا شاندی چەندین ئەندامێن دی بخۆڤەگرتبوون وەکو (Howard Bermen، Tony Hall ،Marge Roukema ،Chris Smith)، شاندی سەرەدانا خیڤەتگەها پەنابەران ل ناوچا سنوری ل (جوکورجا) کر، و ب رێکا فروکەیێ ل هنداڤی ناوچێن دی یێن پەنابەران فرین یێن شیانا گەهشتنا وان نەبیت، و هەمی ناوچێن کومکرنا هاریکاریان یێن سەرەکی ل تورکیا دەستنیشانکرن(HOUSE LEADERSHIP CONGRESSIONAL DELEGATION, 1991: 1).
و د روینشتنا کونگرێسیدا، لیژنا کاروبارێن دەرڤە وەسفەکا هویر دا سروشتێ حالەتێن مرۆڤایەتی یێن ئالۆز یێن پێدڤی ب دەستێوەردانا مرۆڤایەتی دبیت، هەروەسا (Matt Mchugh)هندەك خال پێشنیارکرن، کو سیمایێن هەڤپشکن بۆ دەستێوەردانا مرۆڤایەتی پشتی شەرێ سار ژوانەیان: حالەتێ تەنگاڤیێ یێ ژ نشکەکێڤەیە، و نە ب تنێ هژمارەیا ئاوارەیان یا زۆرە، بەلکو ئەڤ هژمارا زۆر د چەند رۆژێن کێم دا کومڤەبووینە، ئەڤەژی مەزنترە ژ شیانێن دەولەتێن دەوروبەر و وەکالەتێن نێڤدەولەتی و هەوارهاتنێ، هەروەسا دشیاندا نینە چ کەس ئەڤی ئەرکی ب ستویێ خۆڤە بگرن، د راستیدا ئەگەر لەشکەر ب ئەڤی ئەرکی نەرابن، دێ پێدڤی ب ژمارەکا زۆر یا کەسان هەبیت و ل جهێن جودا جودا کاربکەن، ژبەرکو چ وەکالەتان شیانا گەهشتن ب ئەوان نینە، لەورا یا گونجاییە لەشکەر بۆ ئەڤی ئەرکی بهێتە بکارئینان، هەروەسا پێدڤی ب تێکەلکرنا کارمەندنێن شارەزا یێن بوارێ مرۆڤایەتی هەیە، و یا گرنگە رێکخراوێن مرۆڤایەتی بەرپرسیارەتیا گەهاندنا هاریکاریان ب ستویێ خۆڤە بگرن، هەروەسا پێدڤی ب تێگەهشتنا هەڤپشك هەیە بۆ سروشتێ ئاریشێ، ئانکو پێدڤیە پەنابەر ل ناوچێن چیایی بۆ ناوچێن نزم و دەشت بهێن، بۆ ئەڤێ چەندێ ژی دێ خیڤەتگەه ل ناوچێن نزم ل باکورێ عێراقێ هێنە دانان، ئەڤەژی دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا

چەندین ئاریشێن سیاسی و تەکنیکی، ئەگەر پێشبینیا هندێ بکەین، کو وەکالەتێن مرۆڤایەتی یێن پەنابەران دێ کار ل عێراقێ کەن، ژبەرکو پێدڤی ب رازیبوونا حکومەتا عێراقێ هەیە، چ نەبیت پێدڤیە رازیبوونەکا نە فەرمی هەبیت ژلایێ حکومەتا عێراقێ، ژلایەکێ دیڤە بنیاتێ سەرەکی ئێمناهییە، لەورا داکو بشێین کورد ژ چیایان بهێن و ل سەر زڤراندنا وان بۆ مالێن وان نەچار نەکەین، پێدڤیە پشتراستببن، کو ئێمناهی هەیە، و ستراتیجیەتا ڤەگوهاستن و دەرکەڤتنا ویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکا، کی دێ جهێ ویلایەتێن ئێکگرتی و هەڤپەیمانێن وێ گریت و ئێمناهیێ پارێزیت و هاریکاریێن مرۆڤایەتی پێشکێشکەت، هەروەسا پێدڤی ب سەرکردایەتیەکا بهێز هەیە، ئەگەر پێشبینی بکەین، کو نەتەوەیێن ئێکگرتی و وەکالەتێن دی یێن نێڤدەولەتی و رێکخراوێن تایبەت ب هاریکاریێن مرۆڤایەتی دێ بەرپرسیارەتیێ وەرگرن، دێ پێدڤی ب سەرمایەکێ زۆر هەبیت، لەورا پێدڤیە ژ سەروك (جورج بوش - George H .W. Bush) بەرپرسەکێ بەرز ل کارگێریا خۆ بدامەزرینیت بۆ ئاسانکاریا لڤینا ئەڤان داخازیان و هاریکاریا کارێ هەڤپشك بکەت دناڤبەرا وەکالەتاندا(Seiple, 1996: 28 - 30). ئەمینداریێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێکگرتی(بیریز دی کوێلار Perez de Cuellar) وەسا دیت ئەڤ پێشنیارە ل گەل تێگەهێ هاریکاریێن مرۆڤایەتی یێن بەری هینگێ کار پێ دهاتە کرن ناگونجیت، و دچیتە د سنورێ جورەکێ نوی یێ هاریکاریێن مرۆڤایەتی ئانکو سنورێ دەستێوەردانێن مرۆڤایەتی(الريكانى، 2020: 31).)، دیسان (رولاند دوماس Roland Dumas) دەرڤە یێ فرنسا بەرامبەر لیژنا کاروبارێن دەرڤە د ئەنجومەنێ پیران دا دووپاتکر کو "پێدڤیە یاسایا نێڤدەولەتی تێگەهێ مافێ دەستێوەردانێ تێکەل بکەت ... دشیاندایە یاسا پێشبکەڤیت"(Carpentier, 1991: 280).

بریارا (688) یا ئەنجومەنێ ئاسایشا نێڤدەولەتی یا، کو ل 5ی نیسانا 1991ێ دەرچووی، د ناڤەرۆکا وێدا چ داخازیان ناکەت و عێراقێ ژی ب رازیبوونێ ل سەر هاریکاریێن مرۆڤایەتی یێن نێڤدەولەتی پێگیر ناکەت، ئانکو د بریارا (688) دا ئەرکێ دەستێوەردانا مرۆڤایەتی نەهاتیە، ئانکو ئەگەر ئەڤ بریارا مافێ دەستێوەردانێ د بەرژەوەندیا کەمینەیا کوردی بخۆڤە نەگریت، خۆ ئەگەر توشی سەرکوتکرنەکا توند بوون ژلایێ حکومەتا خۆڤە، ل ئەوی دەمی ئەنجومەنێ ئاسایشا نێڤدەولەتی دانپێدان کریە، کو یا تایبەتە ب دەستێوەردانێ د کاروبارێ، نافخۆیی ب رێکا دەستنیشانکرنا حالەتێ گەفێ ل سەر ئاشتی و ئاسایشا نێڤدەولەتی، بەلێ د سەر هندێرا ژی ئەنجومەنێ ئاسایشێ راگەهاندیە، کو شیانا ئەڤێ چەندێ هەیە، بەلێ ئەڤ چەندە ئەنجام نەدایە، لەورا بوو ئەگەرێ ئەنجامدانا هندەك رێکارێن مرۆڤایەتی یێن تاك لایانە کو ئەنجومەنی مولەت پێ نەدای و ژ ئەڤان کریاران ژی کریارا دابینکرنا ئارامیێ ل 16 - 17ی نیسانا 1991ێ (Gueldich, 1990: 229)، پێشەنگێن دەستێوەردانا مرۆڤایەتی ل عێراقێ وەسا دبینن کو شەرعیەتا ئەڤێ دەستێوەردانێ ژ هەستکرن ب هەڤکاریا نێڤدەولەتی پەیدادبیت، ئانکو مرۆڤایەتی ل پێشیا سیاسەتێ دهێت، ژبەرکو مرۆڤایەیت یا گرێدای ب تەنگاڤی و مانا د ژیانێ دایە کو پێدڤی ب بەرهنگاربوونا ئاستەنگێن سیاسی هەیە یێن رێگریێ ل ئەڤی مافی دگرن ئەوژی مافێ ژیانێ یە (هاجر، 2011: 67). حکومەتا تورکیا دوو مەرج بۆ دانانا ناوچێن ئارام دناڤ عێراقێ دا دانان، 1 - هێزێن ناتوی و هێزێن پولیسێن نێڤدەولەتی دێ کار د پاراستنا خیڤەتگەهـ و گوندێن کوردان دا کەن، نەك کوردستانێ هەمیێ، 2 - دبیت ڤەوارەیەکێ کوردی یێ نوی پێکبهێت، لەورا پێدڤیە ئەڤ ڤەوارە پشکەك بیت ژ دەولەتا عێراقی نەك دەولەتەکا کوردی یا سەربەخۆ(Sahagun, 1991: 97 - 98).

ل نیڤرۆیا 16ی نیسانا 1991ێ د رۆمالا کەنالێ (C. B.S.) یێ ئەمریکی بۆ راگەهاندنا سەروکێ ئەمریکا (جورج بوش - George H .W. Bush) وەسا دیارکر کو ل سەر گاڤێ مایە، کو گوهۆرینێ د سیاسەتا خۆ دا بەرامبەر پەنابەرێن کورد یێن عێراقێ بکەت، سەروکێ ئەمریکا راگەهاند: "بەری یازدە رۆژان، ئانکو ل 5ی نیسانێ، ویلایەتێن ئێکگرتی یا رابووی ب مەزنترین هەولێن هەوارهاتنێ یێن ئەمریکی د مێژوویا لەشکەری یا نویدا ئەنجامداین، ئەڤ پەیمانە یا پێدڤی بوو بۆ ئەوێ کارەساتا مەزن، یاکو ل عێراقێ ژ ئەنجامێ سەرەدەریا رژێما صدامی ل گەل هەولاتیێن عێراقی پەیدابووی، د

ماوێ 48 دەمژمێراندا کریارێن مە دابینکرنا سەدان تەنێن خوارن و ئاڤ و خیڤەت و دەرمان و پێدڤیێن ژیانێ بۆ کوردێن عێراقی ل باکورێ عێراقێ و باشورێ تورکیا بوون، بۆ ئێکەم جارە ب ئەڤی قەبارەی ئەڤ هەولە دهێنە مەزاختن، بەلێ د راستیێ دا قەبارێ ئاریشێ مەزنترە، ب هزاران کوردێن عێراقێ ل ناوچێن چیایی نە و شیانا گەهشتن بۆ وان ل باشورێ تورکیا و ب درێژاهیا سنورێن تورکیا عێراقێ نینە. تورکیا مل ب ملێ یەکەیێن لەشکەری یێن ئەمریکی و بەریتانی و فەرەنسی و چەندین رێکخراوێن نێڤدەولەتی، کریارەکا هەوارهاتنێ یا مەزن دەستپێکریە، بەلێ د سەر ئەڤان هەمی هەولاندا، برس و نەخوشی دبنە ئەگەرێ ژدەستدانێن مەزن، کەس نەشێت وێنەیێن ئەڤان نەخوشیێن مرۆڤایەتی ببینیت، ژن و زەلام و زارۆکێن بێ گونەه دبنە قوربانی، لەورا سەروکێ ئەمریکا (جورج بوش George H .W. Bush) پشتی نیڤرۆیا 16ی نیسانا 1991ێ بریارا ئەڤێ پلانێ دایە: "پشتی راوێژکاریان ل گەل سەروك وەزیرێن بریتانیا ناڤێ وی جون میجەرJohn Major و سەروکێ فەرەنسا فرانسوا میتران Frqnçois Mitterrand و سەروکێ تورکیا تورکوت ئوزال Turgut Ozal، و راوێژکار کولن پاول Kohln Powell، و ئەمینداری گشتی یێ نەتەوەیێن ئێکگرتی بیریز دی کوێلار Perez de Cuellar (Dan Rather :anchor, 1991)، گەهشتنە ئەڤان خالیێن دیارکری 1- ژ ئەگەرێ ب زەحمەتیا گەهشتنا لوجستی بۆ خیڤەتگەهێن چیایی یێن دویر، دێ خیڤەتگەه بۆ پەنابەران ل ناوچێن گونجای هێنە دانان و هێزێن لەشکەری یێن هەڤپەیمان دێ ب رێڤە بەن. 2 - ب زویترین دەم نەتەوەیێن ئێکگرتی و کومەلا رێکخراوێن نە حکومی کونترولا کارگێری ل سەر خیڤەتگەهان کەن(Seiple, 1996: 24)، وەکو ل گەل بریارا ئەنجومەنێ ئاساییشێ ژمارە (688) بگونجیت و کار ل گەل نەتەوەیێن ئێکگرتی و رێکخراوێن هەوارهاتنێ یێن نێڤدەولەتی و هەڤپشکێن خۆ یێن ئەوروپی بکەین، لەشکەرێ ئەمریکی ئێکسەر دێ کار د دانانا چەندین خیڤەتگەهان ل باکورێ عێراقێ دا کەت کو دێ هاریکاری بۆ ئەڤان پەنابەران ب برەیێن مەزن هێتە دابینکرن و ب شێوەیەکێ رێکخستی هێنە دابەشکرن. هەروەسا سەروکێ ئەمریکا (جورج بوش - 0 .George H .W Bush) ئاخڤتنا خۆ ئاراستەی کوردان کر و گوت: ئەز د زانم هوین ژ سەلامەتیا خۆ دترسن لەورا هوین نازڤرن، بەلێ ئەز بۆ هەوە دووپات دکەم ل ئەو دەڤەرا مە دەستنیشانکری هوین دێ د ئارام و پاراستی ب و دێ ئێمناهیا تمام ل ئەڤان جهێن دەمی ژلایێ هێزێن ئاسمانی و پیادە یێن ئەمریکی و بەریتانی و فەرەنسی ڤە هێتە دابینکرن(Seiple, 1996: 24)، ئەوژی ب هنارتنا هێزێن لەشکەری بۆ باکورێ عێراقێ بۆ دانانا ناوچەیەکا ئارام بۆ عێراقیان. هەروەسا ئەڤ پێنگاڤە ب "ئەنجامدانەکا دەمکی" وەسفکر نەك یا بەردەوام بۆ ئاڤاکرنا خیڤەتگەهێن ئاوارەیان یێن پاراستی (Dan Rather, 1991).

ژلایەکێ دیڤە سەروکێ ولایەتیێن ئێگکرتی یێن ئەمریکا(جورج بوش - George H .W. Bush) جەخت ل سەر ئەوێ چەندێ کر، کو ئەڤ پێرابوونە ب تنێ "لایەنێ مرۆڤایەتی" یە و چ پێنگڤێن دەستێوەردانا درێژخایەن د عێراقێ دا بخۆڤە ناگریت (HOUSE LEADERSHIP CONGRESSIONAL DELEGATION, 1991: 2)، پشتی رازیبوونا پەرلەمانێ تورکیا ل نیسانا 1991ێ ل سەر بکارئینانا بنگەهێ ئەنجرلیك بۆ ماوێ شەش هەیڤان ژلایێ هەڤپەیمانانڤە(هێرش عەبدوللا حەمە کەریم، 2015 : 196)، ل 19ی نیسانێ تیما کارێ هەڤپشك (CTF) پرۆژێ ناوچا ئارام[4] (SAFE HAVEN OPERATION)[5] ل ئنجرلیکێ پێشکێشکر، کو ل سلوپیا هاتە دانان بۆ پالپشتیکرنا ئوپەراسیونێن ئاسمانی بۆ ڤەگوهاستنا هێزێن لەشکەری بۆ باکورێ عێراقێ(Seiple, 1996: 23)، سەربازێن ئەمریکی و بەریتانی و فەرەنسی ل ناوچەیەکا نێزیك ل سەر سنورێن تورکیا بۆ هاریکاریکرنا کوردان هاتنە بەلاڤکرن، ل دەستپێکێ (16) هزار سەرباز ژ هەرسێ دەولەتان هاتنە بەلاڤەکرن، پاشی هژمارا دەولەتێن پشکدار بۆ (11) دەولەتان زێدەبوو و هژمارا سەربازان گەهشتە (20) هزار سەربازان(KaYMAZ, 2007: 174).

ل دەمێ دەرکەفتنا بریارێ ل 16ی نیسان1991ێ هەرسێ وەلاتێن هەڤپیمان، وویلایەتێن ئێکگرتی یێن ئەمریکی ، بریتانی و فەرەنسا ناوچەیا ئارام بۆ کوردان ل

كوردستانا عێراقێ ب رێكا هێزا لەشكەری دانا، و بەریتانیا و فەرەنسا و ئەمریكا دەست ب دانانا هێلا شین بۆ ناوچەیا ئارام كر كو ناوچا دژە فرینێ یە ل هێلا (36) (الريكانی، 2020: 31)، هەروەسا هندەك د ئەوێ باوەرێ دانە، كو هەلبژارتنا هێلا پانیێ ی ا (36) یا ل باكورێ كەركوكێ وەك دەستپێكا ناوچا دژە فرینێ هاتە هەلبژارتن یاكو كورد داخازا وێ دكەن(هاجر، 2011: 162)، داكو ل ژێر كونترولا عێراقێ بیت و مەترسیێن هەڤسویێن عێراقێ ل بەرچاڤ وەربگرین دەرباری تومبەتباركرنا هەڤپەیمانان ب هاندانا دامەزراندنا دەولەتەكا كوردی یا سەربەخۆ ل باكورێ عێراقێ. هەروەسا بەرپرسێن كارگێریا ئەمریكی راگەهاند كو ئەوان داخاز ژ عێراقێ كریە، كو خۆ دویر بكەن ژ ئوپەراسیونێن لەشكەری ل سەر ئاخ و ئاسمانێ عێراقێ د هێلا 36(120 Malanczuk,1991) دا ب هێجەتا پێدڤیا پاراستنا فروكەیێن ڤەگوهاستنێ یێن ئەمریكی ژ جورێ (سی 130 هیركولیز) یێن د گەهاندنا هاریكاریێن خوارنێ بۆ ئاواران دهێنە بكارهینان، ئەڤەژی وەك رێكەك بۆ رازیكرنا كوردان بۆ زرڤرینێ (راندل، 1997 : 94)، ئەڤێ چەندێ پەناگەهەك بۆ پەنابەرێن ژ هێزێن عێراقی رەڤین پەیداكر كو ئەو ناوچە پتریا كوردستانا عێراقێ بخۆڤە دگریت (Ann Devroy;Molly Moore, 1991). هەروەسا هەڤپەیمانان هوشداری دا كوردان بۆ هێرشكرنا هێزێن عێراقی و بۆ دیاركر ئەو هاریكاریا وان ناكەن ئەگەر ئاریشەك پەیدابوو(راندل، 1997 : 144).

ل 17ی نیسانا 1991ێ هێزێن لەشكەرێ ویلایەتێن ئێكگرتی و بەریتانیا و فەرنسا و هولەندا و ئیتالیا و ئسپانیا و ئوستراليا هاتنە دەڤەرێن كوردشین و دەست ب دانانا ناوچەیا ئارام بۆ كوردان كر، ئەڤ ئوپەراسیونە ب ئوپەراسیونا دابینكرنا ئارامیێ هاتە ناڤكرن(Gueldich, 1990: 230).

سەبارەت هەلویستێ حكومەتا عێراقێ ژ دانانا ناوچەیەكا ئارام (سعدون حمادی) سەروك وەزیرێن عێراقێ ل ئەوی دەمی راگەهاند كو وەلاتێ وی دێ ب هەمی رێكان بەرهنگاری دانانا ناوچەیەكا ئارام بۆ پەنابەرێن كورد ل دەڤەرێن كوردنشین كەتن(هاجر، 2011: 162)، هەروەسا حكومەتا عێراقێ ئەڤ چەندە ب دەستێوەردانەكا نە یاسایی د كاروبارێن عێراقێ دا هەژمارت(Baban,2008:64)، وئەڤ دەستێوەردانیێن هەڤپەیمانان شەرمەزاركر بەلێ ژلایێ لەشكەریڤە بەرسڤ نەدا، هەروەسا حكومەتا عێراقێ بەردەوام دانوستاندن ل گەل شاندێ نەتەوەیێن ئێكگرتی ب سەروكاتیا (Erik Suy) نوێنەرێ ئەمینداریێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێكگرتی و شاندێ هەڤپشك یێ نەتەوەیێن ئێكگرتی و (Sadruddin Aga Kha) و نوێنەرێ جێبەجێكار یێ ئەمینداریێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێكگرتی بۆ بەرنامێ نەتەوەیێن ئێكگرتی یێ مرۆڤایەتی ل عێراقێ و كوەیتێ و ناوچێن سنوری دناڤبەرا عێراق و ئیران و عێراق و توركیادا ئەنجامددان، لەورا ل 16ی نیسانا 1991ێ نوینەرێ ئەمینداریێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێكگرتی بۆ رۆژهەلاتا ناڤین (Erik Suy)رازیبوونا حكومەتا عێراقی وەرگرت ل سەر دانانا سەنتەرێن پێشوازیكرنێ یێن نەتەوەیێن ئێكگرتی و پرۆژە ل ناوچێن پاراستی ژلایێ لەشكەریڤە هاتە جێبەجێكرن بۆ رێیێدانێ ب كوردان بۆ زڤرینێ (Gueldich, 1990: 229).

یاداشتنامەیەكا لێكتێگەهشتنێ دناڤبەرا حكومەتا عێراقی و (Sadruddin Aga Kha) نوێنەرێ نەتەوەیێن ئێكگرتی ل 18ی نیسانا 1991ێ هاتە ئیمزاكرن، و دناڤەرۆكا وێ باس ل بەلاڤبوونا یەكەیێن پاسەوانێن نەتەوەیێن ئێكگرتی كربوو، كو چەككرنا وان ب ئەڤێ رێكێ بیت دەبانجە كو ژلایێ دەستهەلاتێن عێراقی دێ هێنە دابینكرن، و دروستكرن و جور و گوللەیێن وێ ب رازیبوونا نەتەوەیێن ئێكگرتی، بەلێ نەیا پێشبینیكری بوو هەمی پاسەوان ب ئەڤی شێوەی بهێنە چەككرن، هەروەسا نەتەوەیێن ئێكگرتی روهنكر كو دشیاندایە فەرمانبەرێن عێراقی یێن مەدەنی جهێ رازیبوونێ بن ژبەركو هەبوونا لەشكەری نە جهێ رازیبوونێ یە، هەروەسا نوینەرێ نەتەوەیێن ئێكگرتی دوپاتكر كو هژمارا كەسێن هاتینە دامەزراندن بۆ كاركرنێ ل دەڤەرێن كوردنشین(500) كەسن و نە ژ هێزا پولیسا بوون، بەلكو كەسێن مەدەنی بوون و هاندانا پەنابەران ل سەر زڤرینێ دكر و بۆ وان دوپاتدكر كو دێ د ئێمن بن پشتی ڤەكێشانا هێزێن هەڤپەیمانان ل دەڤەرێن كوردنشین ، ل دویماهیێ

ژی ئەڤێ چەندێ پێدڤی ب رەزامەندیا عێراقێ هەبوو(Malanczuk, 1991: 130)،

هەروەسا (James Placke) راوێژكارێ نێڤدەولەتی و بسپور د وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریكی بۆ كاروبارێن روژهەلات ، گوت: پلانا هەڤپەیمانان ئەوە كو بەرپرسێن نەتەوەیێن ئێكگرتی كونترولێ ل سەر خیڤەتگەهێن ناوچا ئارام یاكو دێ هێتە دانان بكەن، كو رێكێ بدەتە هێزێن هەڤپەیمانان خۆ ژ ئاخا عێراقێ ڤەكێشن، هەروەسا بەریتانیا پێشنیارا هنارتنا "هێزەكا پولیسان" یا نەتەوەیێن ئێكگرتی بۆ دەڤەرێن كوردنشین ژبۆ پاراستنا كوردان پێشكێشكر(David Hoffman, 1991)، پشتی دانوستاندنێن دوو قولی دناڤبەرا (Douglas Hurd) وەزیرێ دەرڤە یێ بەریتانی و (James Baker) وەزیرێ دەرڤە یێ ئەمریكا، د كومبوونا وەزیرێن دەرڤە یێن رۆژهەلات و رۆژئاڤا ل بەرلینێ، (Douglas Hurd)هەمی هەولێن خۆ مەزاختن دەربارەی راپورتێن باس ل ناكوكیێن بەریتانی و ئەمریكی ل دور دەمێ ڤەكێشانا هێزێن رۆژئاڤای ل باكورێ عێراقێ دكەن، و دوگلاس هیرد گوت: "كەس ژ مە نەڤێت بۆ دەمەكێ نە دیاركری ل وێرێ بمینن" وەك ئاماژە بۆ داخوییانیێن ئەندامێن كارگێریا ئەمریكی كو واشنتون دڤێت ل دەستپێكا هەیڤا بهێت هێزێن خۆ ڤەكێشیت، هەروەسا ل پاریس (Frqnçois Mitterrand)داخازا گەرەنتیا سەلامەتیا كوردان كر بەری ڤەكێشانا هێزێن هەڤپەیمانان ژ عێراقێ، د هەمان دەمدا لەشكەرێ فەرەنسا راگەهاند كو دێ (400) سەربازێن خۆ یێن دی ژ ناوچێ ڤەكێشیت ژبەر كێمبوونا پێدڤیا كوردان، و ل ئەوی دەمی 100 سەربازێن فەرەنسی ل باكورێ عێراقێ و باشورێ توركیا مابوون(ROBEERT MAUTHNER, 1991).

بەلێ هندەك ئاستەنگ مابوون، كو ل گولانا 1991ێ (Francois Giuliani) پەیڤدارێ ئەمینداریێ گشتی یێ نەتەوەیێن ئێكگرتی رەخنە ل هەڤپەیمانان گرت ژبەر نە پێشكێشكرنا وان بۆ "هزرەكا هەڤپشك یا روهن" دەربارەی ئەو چەندا دڤێت نەتەوەیێن ئێكگرتی ئەنجام بدەن چ بۆ دابینكرنا پاراستنا تمام یان ب تنێ هەبوون ب دژی هەر سەركوتكرنەكێ ل سەر هەولاتیێن كورد یێن ڤەگەریاین، ول روژا 5ایار1991ێ روژناما واشنتن بوست دا دیار كر، كو بەرپرسەكێ بەریتانی گوت: "نەتەوەیێن ئێكگرتی نە دەستەیەكە كو بلەز لڤین دكەت" ئەم د پشتراستین كو دێ ئەركێ خۆ ئەنجام دەت، بەلێ یا ب زەحمەتە بزانین چەند ماوەی دێ ڤەكێشیت، پێدڤیە ئەم بۆ ماوەیەكێ درێژ خۆ بگرین هەتا نەتەوەیێن ئێكگرتی ب ئەڤی كاری رادبیت"(David Hoffman, 1991).

بەرپرسێن نەتەوەیێن ئێكگرتی دیاركر، كو ئەو د بەرهەڤن بۆ هەماهەنگیێ دناڤبەرا هەولێن مرۆڤایەتی ژلایێ ئاژانسیێن نەتەوەیێن ئێكگرتی و رێكخراوێن دی یێن نەحكومی دا، ل گەل ئەڤێ چەندێ ئاماژە دا پێدڤیا پالپشتیكرنا دارایی یا زێدەتر، هەروەسا دیاركر كو رازیبوونا عێراقێ هەر چەوابیت ب شێوەیێ نە فەرمی ژی یا پێدڤیە بۆ كاركرنێ د ئەوان خیڤەتگەهێن هەڤپەیمانان ل باكورێ عێراقێ دانایێن، هەروەسا (Sadruddin Aga Kha)ی گوت:" نەتەوەیێن ئێكگرتی نەشێت پاراستنا ئاساییشێ دابینبكەت بێی رێكار و رێپێدانێ ژ ئەنجومەنێ ئاساییشا نێڤدەولەتی" (HOUSE LEADERSHIP CONGRESSIONAL DELEGATION, 1991: 3). دیسان ناڤبری راگەهاند كو دانانا خیڤەتگەهان بۆ پەنابەران یا ب ساناهی نابیت، هەروەسا گوت:" كوردان نەڤێت ل ئەڤان جورە خیڤەتگەهان بژین و حەزا زڤرینێ بۆ سەر مال و مولكێ خۆ هەیە، لەورا پێدڤیە پتر ژ پێنج سەد ملیون دولاران بۆ چاڤدێریكرنا پەنابەران بهێنە دابینكرن، ئەڤەژی كارەكێ ب زەحمەتە"، هەروەسا گوت:" پێدڤیە راوێژكاریێن رژد بهێنە كرن بەری هێزێن هەڤپەیمان ناوچا ئارام رادەست بكەت داكو ل ژێر كونترولا نەتەوەیێن ئێكگرتی بیت، ل دەمەكی كوچكا سپی دیاركر، كو باوەری ب ئەوێ چەندێ هەیە، كو نەتەوەیێن ئێكگرتی یا رازییە ل سەر هندێ بەرپرسیارەتیێ ل سەر خیڤەتگەهێن ئاوارەیێن كورد ل باكوری بكەت"(جریدة الثورة ، 21 نیسان 1991).

ل دویڤ داخوییانیێن سەركردێن هەڤپەیمانان قەبارێ هێزێن هەڤپشك ب رێژا 42 % كێم بوون هەتا ل گولانێ گەهشتیە بەرزترین ئاست، كو گەهشتە (12511) سەربازان و ژ ئەوان ژی (7182) دناڤ ئاخا عێراقێ دا بوون، هەروەسا (دوگلاس هێرد Douglas Hurd) گوت: "ئەو یێ پشتراستە كو (جێمس بیكر - James Baker)یێ

ناكوك نابیت ل گەل ئەوان مەرجێن پێدڤی بەری ڤەكێشان بهێنە جێبەجێكرن ئەوژی ژ چوار خالان پێكدهاتن: 1 - هاتنا بەردەوام یا نەتەوەیێن ئێكگرتی ل باكورێ عێراقێ داكو جهێ هێزێن رۆژئاڤای بگریت یێن پاراستنا كوردان دكەن. 2 - ب دویماهی ئینانا دانوستاندنێن دناڤبەرا نوێنەرێن كورد و دەستهەلاتا عێراقی دا رویددەن. 3 - هێلانا سزایان هەتا دیاردبیت كو عێراقێ ب راستگویی دڤێت رێزگرتنا بریارێن گەرەنتیكرنا ئاساییشا كوردان بكەت. 4 - هوشداریكرنا روهن بۆ عێراقێ كو سروشتێ رێكارێن تولڤەكرنێ یێن دێ هێنە ئەنجامدان ئەگەر رێزێ ل مافێن كوردان نەگریت(ROBEERT MAUTHNER, 1991).

د راپورتەكا لیژنا پەیوەندییێن دەرڤە ل ئەنجومەنێ پیران یێ ئەمریكی (بیتر دەبلیو گالبریت Peter W. Galbraith)ئێك ژ ئەندامێن لیژنێ یێن پەیوەندی ل گەل ئوپوزسیونا كوردی ڤە هەین، پرسیار دەربارەی ئەوێ چەندێ دكر ئەرێ پلانا هەڤپەیمانان بۆ رادەستكرنا خیڤەتگەهان بۆ نەتەوەیێن یەكگرتی دێ سەركەفتی بیت، دەمێ دبێژیت: "ئاریشا ل ڤێرێ دكەڤیتە بەرامبەر مە ئەوە ئەرێ ئەم ژ گەلێ عێراقێ دویر بكەڤین و بهێلین بهێتە كوشتن، یان ئەم دێ نەچاربین پاراستنێ بۆ دابین بكەین هندی صدام حوسین د دەستهەلاتێ دا بمینیت، ستراتیجیەتا ئەمریكا و هەڤپەیمانێن وێ د بەردەوامیدانا فشارێ ل سەر صدام حسینی ب رێكا جەختكرن ل سەر بەردەوام بوونا سزایێن ئابوری و دەستبەردان ژ چەكێ كومەلكوژی یێ ل دەڤ صدام حسین ماین، هەروەسا دبیت بەردەوام بوونا فشارێ صدام حسین نەچاربكەت رێكەفتنێ ل گەل كوردان ئەنجامبدەت كو رێكێ ب ڤەكێشانا بلەز یا هێزێن هەڤپەیمان بدەت(David Hoffman, 1991).

رادەستكرنا خیڤەتگەها زاخۆ بۆ دەستهەلاتا نەتەوەیێن ئێكگرتی ل 13ی گولانا 1991ێ ب رێكا بەلاڤبوونا نێزیكی (500)پاسەوانێن ئێمناهیێ یێن نەتەوەیێن ئێكگرتی یێن چەكێن سڤك هلدگرن ، هەروەسا ل چوار پارێزگەهێن كوردی ب ئەنجامدانا دەوریا د سەنتەرێن هاریكاریێ یێن نەتەوەیێن ئێكگرتی ل باكور و باشورێ عێراقێ هاتنە راسپاردن، و ل 7ی خزیرانا 1991ێ، كومسیونا نەتەوەیێن ئێكگرتی یا كاروبارێن پەنابەران كارێ هەولێن مرۆڤایەتی ب ستویێ خۆڤە گرت، و ل مەها ئەیلولێ شیا هەمی پەنابەرێن كورد ل سەر زڤرینێ بۆ جهێن خۆ رازیكەت(Yildiz, 2007: 40).

ئوپەراسیونا دابینكرنا ئارامیێ یا ب سەركێشیا ویلایەتێن ئێكگرتی دەستپێكری ل 24ی تەباخا 1991ێ ب دویماهی هات(Iraq / Kurds, www. uca.edu)، و بریارا بەلاڤكرنا هێزەكا بەرسڤدانا تەنگاڤیان یا بچویكتر ل توركیا دا، كو سەربازێن ئەڤێ هێزا پیادە ل سلوپیا جێگیر بوون، پشتی ماوەیەكی بەرەڤ بنگەهێ ئەنجرلیك هاتنە ڤەكێشان، و ل 30 ئەیلولا 1991ێ چەكوچێ دەمكی (المطرقة المؤقتة) ل سەر ئەڤێ هێزێ هاتە دانان، كو دەمێ وێ ژلایێ پەرلەمانێ توركیاڤە هەر سێ هەیڤان جارەكێ دهاتە درێژكرن هەتا ماوێ پێنج سالان (طالب، 2005 : 428)؛ (KaYMAZ, 2007: 174).

ب ڤی رەنگی هەرسێ وەلاتێن هەڤپیمان ، وویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكی ، بریتانی و فرنسی شیان دەڤەرەكا ئارام ب بریارا ئەنجومەنێ ئاسایشێ ل نەتەوەیێن ئێكگرتی بۆ دەڤەرێن كوردنشین پەیدا بكەن، و ب ئەڤێ چەندێ بزاڤا رزگاریخوازا كوردی بەرەڤ قوناغا نیڤ دەولەت بوونێ چو، ئیدی كێشەیا كوردی ، بو كێشەی نیڤ نەتەویی و ژچارچوڤەیێ ناوچەیی و هەرێمایەتی دەرچوو.

دویماهی

ل دویماهیا ڤەكۆلینێ ئەڤ ئەنجامێن ل خوارێ بۆ مە دیاردبن

1 - پشتی شەرێ سار و ئێكەتیا سوڤیێتی بەرف لاوازبونێ چوی، بەلگەل ل ئەڤێ لاوازبوونێ د ئەوێ چەندێدایە كو چ رولێ بەرچاڤ نەبو نەد شەرێ كەنداڤێ دێ ونەژی بریارا (688) و نەیا دانا هێلا(36)،جونكی نە ئێكەتیا سوفێتێ ونە وەلاتێ چینێ و نینەرێن دەولەتا جیهانا سییێ بشتگێریا بریارا هەڤپیمانێن روژئاڤا نەكر، بریار دڤركەت، دیاردبیت كو قوناغەكا نوی دەسپێكر، ئەوژی قوناغا تاك جەمسەری و درستبوونا سیستەمەكێ نوی یێ جیهانی ب سەركێشیا ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا، شەرێ كەنداڤی یێ دووێ و سەرهلدانا بهارا

1991ێ و كارتێكرنا ویلایەتێن ئێكگرتی یێن ئەمریكا ل سەر بریارێن نەتەوەییێن ئێكگرتیدا تەكەزێ ل سەر ئەڤێ چەندێ دكەت .

2 - ل سالێن نوتان زۆربەیا گوتارێن وەلاتێن روژ ئاڤا ل سەر ئازادیا مروڤایەتیێ بوون، ئەڤێ چەندێ كارتێكرنەكا زۆر ل سەر دەركرنا بریارا (688) ژلایێ نەتەوەییێن ئێكگرتی ڤە هەبوو.

3 - دەركرنا بریارا (688) و دانانا هێلا 36 خالەكا وەرچەرخانە بوو بۆ مللەتێ كورد، جونكی بۆ جارا ئێكێ بوو د مێژوویا نەتەوەییێن ئێكگرتی بریارەك بهێتە دەركرن بۆ دەستێوەردانێ د كاروبارێن دەولەتەكێ دا، كو ئەندابیت د نەتەوەییێن ئێكگرتی دا، دیسان بۆ جارا ئێكێ بوو ناڤێ كورد و دۆزا نەتەوا كورد ل سەر مێزا نەتەوەییێن ئێكگرتی بهێتە گەنگەشەكرن، هەروەسا كورد ب پالپشتیا هێلا(36) دۆزا كوردی بەرڤ نیمچە سەربەخۆ بوونێ بر و بوویە ئەگەرێ ڤەكێشانا حكومەتا عێراقێ و پەیدابوونا ڤالاهیەكا كارگێری و سیاسی و ئێمناهی، د ئەنجامدا بریارا ئەنجامدانا هەلبژارتنان هاتە دان و حكومەتەكا كوردی هاتە پێكهینان و ل دوماهیێ دەڤەرێن كوردی ل باشورێ كوردستانێ وەكو هەرێمەكا فیدرالیەتێ شیان حوكمرانییێ ل خۆ بكەن.

پەراوێز

[(1)] ئەركێ دەستێوەردان: ب شێوەیەكێ گشتی ئێخستنا فشارێ یە یاكو، دەولەتەك یان چەند دەولەتێن دی ئەنجام ددەن ب مەرەما نەچاركرن و پێگیركرنا دەولەتەكێ یان رێگریكرن ل ئەنجامدانا وێ د سەرەدەرییێن توند دگەل تاكێن ئاكنجی ل وەلاتێ وێ چ ژ وەلاتیێن وێ بن یان وەلاتیێن بیانی یان كەمینەییێن رەگەزی یان ئایینی بن، ئەگەر ئەڤ سەرەدەرییە ب دژی هندەك تاكەكەسان بن كو، ل دویڤ یاسایێ د پاراستی بن، هەروەسا مایتێكرن د كاروبارێن دەولەتێ یێن ناڤخۆیی ل دویڤ یاسایا نێڤدەولەتی نە یا یاسایی و رێپێدایە، كو پرەنسیپێ نە ئەنجامدانا مایتێركنێ د جارناما نەتەوەییێن ئێكگرتیدا هاتیە. بۆ پتر پێزانینان بنێرە: (ختال هاجر، 2011: 62).

[(2)] بەندێ حەفتێ : ئەنجومەنێ ئاسایشێ بریارێ ددەت، ئەگەر لاوازیەك یان گەفەك كەتە سەر ئاشتییێ، یان ئەو كریارا پەیدابوی كارەكێ هەشەی یان دوژمنانییێ یە، و شویرەتێن خو پێشكێش كەت، یان بریارێ دەت، چ كریار بهێن وەرگرتن رێكەفتن دگەل بریارێن مادێ (41-42) بو پارستنا ئاسایش وئاشتیا دەولەتی و رەوشا وێ پێش بزڤرینن. (پەمانناما نەتەوەییێن ئێكگرتی، 2014: 50 – 51).

[(3)] صەندوقا باندورا: مە پیولوجیوكا ئەغریقیە ، ئەو صەندوقە، ئەوا برێكا وێ باندورا تێدا هاتیە هەلگرتن و هەمی نەباشی و دوژمنایەتیا مرۆڤی تێدایە وەكی ، كوشتن ، درو ، فیلبازی ، و غەدر ، بەكویاتی ، فتنە ...، وسیاسمەدار ڤێ پەیڤێ بكار دئینن بو هەر جەهەكێ نە جێگیرو ئارابیت، بو پتر پێزانینا بنێرە: صەندوقا باندورا، روژا سەردانێ 2023/1/14 ، https://ar.wikipedia.org/wiki/%D

[(4)] CTF : یا پێك هاتی بو ژ الوحده الاستكشافیه البحریه 24 یا ئەمریكی ، ب سەركردایەتیا (Jay Garner) ، ناڤێ وێ كربو (Bravo) ، بارەگایێ وێ ل سلوپی بو باش ڤەگوهاستە زاخو، كارێ بەرهەڤكرنا كاروبارێن و ڤەگوهاستنا كوردا ئەوێن زڤرنە مالێن خۆ .

[(5)] پرۆژێ ناوچا ئارام(SAFE HAVEN OPERATION: ئەو دەڤەرە ئەوا قەدەغەیا فرینا فروكێن عیراقێ لێ بیهیتە كرن ولبن جافدێریا جافدێرێن نێڤدولەتی بن، هەوەسا ئەڤ دەڤەرا یا لبن كنترولا كورد باكورێ هێلا پانی (36) ل عیراقێ، ئەڤ دەڤەرە یا پێك هاتیە ژ ڤان پارێزگەها دهوك ، هەولێر، بەشەكێ پارزگەها سلیمانیێ و لایەكێ موسلێ ، تا باكورێ كەركوكێ . بو پتر پێزانینا بنێرە: (محمد احسان، 2000: 116).

لیستا ژێدەران

ئێك: بەلگەنامەیێن نە بەلاڤكری

HOUSE LEADERSHIP CONGRESSIONAL DELEGATION ،TO ASSESS IRAQI REFUGEE ،APRIL 18-22،1991.

دوو: نامێن ئەكادیمی

أ - ب زمانێ كوردی

ڤمان فرست سلیمان، نورگوت ئوزال و دۆزا كوردی 1983-1993 ڤەكۆلینەكا مێژوویی -سیاسی ، نامەكا ماستەرێ نەیا بەلافكری ، هاتیە پێشكیشكرن بو جڤاتا

کولیژا زانستێن مروڤایەتی ، بشکا مێژوویێ ، زانکویا دهوک، 2022.

هیوا مینه مەحمود، هەڵوێستی وڵاتانی ڕۆژئاوا بەرامبەر بە کوردستانی عێراق ئاداری 1991-ئەیلولی 1998(لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی - سیاسیه)، نامەی دکتورا ، زانکویی سلیمانی، سکولی زانسته مروڤایەتیەکان ،بەشی مێژوو، سلیمانی ، 2012.

ب - ب زمانێ عەرەبی

هاجر هاجر ،تدخل الامم المتحدة لوقف انتهاكات حقوق الانسان في كردستان العراق عام1991، رسالة ماجيستر غير منشورة،مقدمة الى مجلس كلية الحقوق ، جامعة باجي مختار عنابة ، قسم القانون العام، (د.م)، 2011.

بهجت بنيامين عباس الريكاني ، العلاقات بين فرنسا واقليم كوردستان -العراق 2003-2019، رسالة ماجستير غير منشورة ،مقدمة الى مجلس كلية الدراسات العليا للعلوم الاجتماعية جامعة الشرق الاوسط ، نيقوسيا 2020.

ثائر يوسف عيس، النزاع الحدودي بين العراق والكويت واثاره المحلية والعربية والاقليمية والدولية (1930-1991)، اطروحة دكتورا ،مقدمة الى مجلس جامعة دمشق، كلية الاداب والعلوم الانسانية ، الجمهورية السورية، 2010.

سێ: پەرتووك

أ – پەرتووکێن زمانێ کوردی و وەرگێرای

سەلام عەبدولکەریم ، پارتی کرێکارانی کوردستان لە پێوەندییە هەرێمییەکانی تورکیادا 1980-1999 ، تاران، 2015.

پەیماننامە نەتەوەیێن ئێکگرتی، وە: قاسم بەرواری، لقا زاخۆ یا (ی. ق. ك)، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا پارێزگەها دهۆکێ، 2014.

ب - پەرتووکێن عەرەبی و وەرگێرای

جزا توفيق طالب ، المقومات الجيوبولتيكية للامن القومي في اقليم كردستان ،السليمانية ، 2005.

جوناثغان راندل ، امة في شقاق دروب كردستان كما سلكتها ، لبنان ، 1997.

جيراد جاليائد ، المأساة الكوردية ، ت ،عبد السلام النقشبندي، اربيل ، 2012.

ئۆڤرا بینگیۆ ، کوردی عێراق بنیاتنانی دەوڵەوتێك لەناو دەوڵەتدا ، وە: سۆران مستەفا کوردی ، هەولێر ، 2013.

حكمت محمد كريم (ملا بختيار)، ثورة كردستان و متغيرات العصر نضال الجبال أم انتفاضة المدن ؟ ، ت، د. بندر على اكبر ، موقع مكتبة فلسطين للكتب المصورة، 2016.

سرهنگ حميد البرزنجى ، انتخابات اقليم كوردستان العراق بين النظرية والتطبيق دراسة مقارنة، ط1،هەولێر ، 2002.

صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق1946-2001.

فاضل حسين، مشكلة الموصل دراسة في الدبلوماسية العراقية - الانكليزية-التركية وفي الراى العام ،ط4،بغداد ، 1955 .

مايكل ام غينتر، كورد العراق ألام وأمال، ت ،عبد السلام النقشبندي ، اربيل ،2012.

محمد حبار جدوع ، دور عمليات حفظ السلام الدولية في تسوية النزاعات المسلحة الداخلية ، كلية العلوم الساسية ، جامعة الكوفة،2015.

محمد احسان ، كردستان و دوامة الحرب ، ط1، لندن ، 2000.

جزا توفيق طالب، المقومات الجيوبولتيكية للامن القومي في اقليم كردستان،مركز دراسات الاستراتيجية ، سليمانى، 2005.

حامد محمود عيسى، القضية الكوردية في العراق من الاحتلال البريطاني الى الغزو الامريكي 1914-2004، القاهرة، 2005.

درية عونى، عرب واكراد خصام وئام، القاهرة، 1993.

ج – پەرتووکێن زمانێ ئنگلیزی و وەرگێرای

Chris Seiple ، THE U.S. MILITARY / NGO RELATIONSHIP IN HUMANITARIAN INTERVENTIONS، Peacekeeping Institute Center for Strategic Leadership U.S. Army War College 1996.

Felipe Sahagun ،The New Kurdish Protectorate ،PoliticaExterior،Madrid،Spanish،Vol.v،no 20Spring 1991.

Peter Malanczuk،The Kurdish Crisis and Allied Intervention in the Aftermath of the Second Gulf War،1990.(Hajer Gueldich ،1990.

د – پەرتووكێن زمانێ فەرەنسی و وەرگێرای

LAURENT LOMBART ، François Mitterrand et le drit international ، 6JUIN 2007.

Bryar Baban،DES ASPECTS INTERNQTIONAUX DU STATUT DU KURDISTAN IRAKIEN : ENTRE IN'EPENDANCE ET F'ED'ERATION،Revue québécoise de droit international،21/1/2008

Chantal Carpentier ، La résolution (688) (1991) du Conseil de Sécurité : quel devoir d'ingérence ?،'Etudes internationales ، Volume23 ، No2 ،1992،p279.

Hajer Gueldich ، DROIT D'INGERENCE ET INTERVENTIONS HUMANITAIRES : ETATDE LA PRATQUE ET DU DROIT INTERNATIONAL،RCADI ،VOL . 222،Page22،1990.

ه – پەرتووكێن زمانێ توركی و وەرگێرای

Ihsan Şerıf KaYMAZ* ، Emperyalızmın "Kürt" Kart! "Kurdısh" Card of Imperıalısm ، Cilt 1 ،Sayi 1 ،2007.

Kerim Yildiz ، The Kurds in Iraq Past ، present and Future ،London ، United Kingdom ، 2007.

چار: چاڤپێكەفتن:

كمال عزيزقيتولى ،. ل 2021/11/1، دهوك.

پێنج: رۆژنامە

أ – ب زمانێ عەرەبی

جريدة الثورة ،صدر الدين اغا : الاكراد يرفضون العيش في المخيمات ،العدد،7600، 1، 21نيسان 1991.

ب – ب زمانێ ئنگلیزی

Walter V. Robinson ، Globe Staff، Kurds flee as rebellion crumbles ، the Boston Globe . 2April1991.

THE WORLD WAKES TO THE KURDS ، The Sydney Morning Herald ، 9 April 1991.

ROBEERT MAUTHNER ، Hurd warns Iraq to respect safe haven ، Financial Times ، 20 June 1991.

Phebe Marr ، Iraq "the Day After" Naval War College Review ، Volume 56 ، No56،2003.

PATRICK E .TYLER ، AFTER THE WAR ; BUSH`s Plans for Kurds stir Fears of Indefinite Military Role in Iraq ،The New York Times ،pG1،21April1991.

Ann Devroy;Molly Moore ، Winning the War and Struggling With Peace ; U.S. Unprepared for Iraqi Retribution ، Extent of Exodus in Conflict`s Aftermath، The Washington Post ، 14 April1991.

David Hoffman ، Allied Mission Among Kurds Unsettled As Northern Iraq Safe Zones Expand ، The Washington Post ، 5May 1991.

JOHN MURRAY BROWN ،Kurds stranded in zone of uncertainty : The likely effects of the final pull -out of allied troops from Iraq، Financial Times،12July1991.

Dan Rather :anchor،Presidential Press Conference : Foreign Policy toward refugees; aid to refugees، CBS News Special Report . From CBS News headquarters in New York ، 16 April 1991.

شەش: ژێدەرێن ئەلیكترونی

Iraq / Kurds (1932-pUNIVERSITY OF CENTRAL ARKANSAS ، Political Science . https://uca.edu/politicalscience/dadm-project/middle-eastnorth-africapersian-gulf-region/iraqkurds-1932-present. /

Ranj Alaaldin ،Imperfect allies and non-state actors : Lessons from the 1991no-fly zone in Iraq ، Friday،may 28/2022 Ihsan Şerıf KaYMAZ* ، Emperyalızmın "Kürt" Kart! "Kurdısh" Card of Imperıalısm،Cilt 1،Sayi 1 ، 2007.

Thomas Pickering ،one of the thingswe do wonderfully is plan wars and execute them and one of the things we do terribly is to figure out on what basis to end them، https://adst.org/2015/09/an-opportunity-lost-the-1991-iraqi-uprising.

موقف الولايات المتحدة الامريكية وبريطانيا وفرنسا من إنشاء المنطقة الآمنة لكوردستان - العراق

الخلاصة

لم تكن انتفاضة ربيع 1991 حدثاً تاريخي للشعب الكردي فحسب ، بل أيضا كان له تأثير على دول الشرق الأوسط والعالم بأسره، لأنه لأول مرة في العصر الحديث تُثار فيها قضية الدول المضطهدة التي تطالب بالحرية والاستقلال و تقديم الدعم للكورد على الصعيد الدولى، وذلك عن طريق صياغة مشروع قرار لحماية الكرد في كردستان العراق وأعادة اللاجئين الذين فروا من نظام البعث من تركيا وأيران، ولقد كان لبعض الدول مثل فرنسا والولايات المتحدة وبريطانيا دورا فعالا في حماية الكرد واصدار قرار(688) ، وبعد ان اصبح الرأي العام العالمي مع القضية الكردية ، وأجبرت الدول الغربية ان تدعمها بعد الهجرة المليونيية وخاصة بعد ان اصبح موضوع المأساة الكوردية في مقدمة القضايا في جميع وسائل الأعلام العالمية، فكرت الدول العظمى في تقديم الدعم الأنساني للكرد ومن خلال مجلس الأمن الدولي، وفي 5 نيسان 1991 تم أتخاذ قرار حاسم ومصيري للشعب كردي وهي قرار((688))، ومن ثم اصدار قرار منطقة الامنة او (الخط 36) والذي كان لصالح الشعب الكردي, وكان سبب رئيسى في تكوين كيان اقليم كوردستان.

THE POSITION OF THE UNITED STATES OF AMERICA، BRITAIN AND FRANCE ON THE ESTABLISHMENT OF THE SAFE ZONE TO KURDISTAN - IRAQ

HAYAM HAJI AHMED and KHALIL MUSTAFA OTHMAN
Dept. of History, College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

The uprising of the spring of 1991 was not only a historical event for the Kurdish people, but it also had an impact on the countries of the Middle East and the whole world, because for the first time in the modern era the issue of the oppressed countries calling for freedom and independence was raised at the level, and support for the Kurds at the international level was raised, and that By drafting a draft resolution to protect the Kurds in Iraqi Kurdistan and return the refugees who fled from the Baath regime from Turkey and Iran, Some countries, such as France, the United States, and Britain, had an effective role in protecting the Kurds and issuing Resolution ((688)), and after world public opinion became with the Kurdish issue, and Western countries were forced to support it after the millions of immigrants, especially after the issue of the Kurdish tragedy became at the forefront of all issues. The international media, the superpowers thought about providing humanitarian support to the Kurds through the UN Security Council, and on April 5, 1991 a decisive and fateful decision was taken for the Kurdish people, which is Resolution ((688)), and then theSecurity Zone Resolution or (Line 36) was issued, which was in the interest of the people Kurdish, which was a major reason for the formation of the Kurdistan Region entity.

, and some countries such as France, the United States and Britain had an effective role in protecting the Kurds and issuing Resolution (688) and this was after public opinion became with the Kurdish issue, and western countries were forced to support it after the millions of emigration, and after the issue of the Kurdish tragedy became the first topic in all the international media, powerful countries thought about providing humanitarian support to the Kurds, and through the UN Security Council they were able to take a decision decisive for the benefit of the Kurdish people, and then issuing the peace zone decision or (Line 36), which was in the interest of the Kurdish people.

KEY WORDS: Spring 1991 Uprising, Millions of Migration, Resolution (688), Line 36, Coalition Forces